

Ilustracja 1. Piaseczno — warianty planu zabudowy I, II, III i IV, 1945. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 64

Figure 1. Piaseczno — development plan variants I, II, III and IV, 1945. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 64

Otrzymano:

15 września 2023 r.

Zaakceptowano:

11 listopada 2023 r.

KLAUDIA PIWOWARSKA, mgr inż. arch.

Studia Doktoranckie, Wydział Architektury, Politechnika Warszawska

klaudia.piwowarska.9596@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8218-3271>

DOI: <https://doi.org/10.17388.WUT.2023.0007.ARCH>

PLANISTYCZNO-ARCHITEKTONICZNA HISTORIA DOŚWIADCZALNEJ WSI PIASECZNO KOŁO WARKI

Nowobudująca się lub przeobrażająca się wieś polska, nawet w bardzo głęboko zmienionych warunkach gospodarczych i społecznych, nie może oderwać się od właściwości przyrodzonych terenu, na którym powstaje lub powstała. Tym samym nie może i nie powinna wyzbyć się przez schematyczną, prymitywną normalizację tych cech regionalnych, które jako wartości nieprzemijające, stanowią istotną część kultury narodowej.

Z przedmowy prof. Jana Zachwatowicza do książki
G. Ciołek, *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*¹

WPROWADZENIE

W lipcu 1945, czyli zaledwie dwa miesiące po zakończeniu działań wojennych, na zgliszczach dawnej wsi Piaseczno koło Warki podjęto nietypowe przedsięwzięcie. Za namową architekta Stefana Tworkowskiego powstała koncepcja wsi-laboratorium, której realizacja pozwoliłaby przetestować rozwiązania planistyczne i architektoniczne, które następnie można będzie powielić także w innych zniszczonych przez wojnę małych miejscowościach w Polsce. Zauważyć należy, że zadanie nie należało do zwyczajnych, ponieważ wymagało nie tylko odbudowy osady, ale również zdobycia doświadczeń z zakresu użycia nowych dla wsi materiałów i technik oraz organizacji budowy.

Projekt był finansowany ze środków publicznych, co było możliwe dzięki decyzjom Ministra Odbudowy Michała Kaczorowskiego. Powołał on również zespół do spraw restrykturyzacji i odbudowy wsi². Inicjatorem przedsięwzięcia był Stefan Tworkowski, który

¹ G. Ciołek, *Podstawy regionalnego planowania wiejskiego*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 46.

² K. Jaszczyński, M. Sołtys, 1947. *Barwy ruin. Warszawa i Polska w odbudowie na zdjęciach Henry'ego N. Cobba*, Warszawa 2012, s. 89.

wówczas sprawował funkcję kierownika Zakładu w Katedrze Projektowania i Kompozycji Architektury, a później kierował Katedrą Projektowania Ogólnego i Architektury Krajobrazu na Politechnice Warszawskiej³. W latach 1948–1951 pełnił urząd dyrektora Centralnego Biura Projektów Budownictwa Wiejskiego. Jego zainteresowanie tematyką wiejską potwierdzają publikacje, zarówno książki, jak i artykuły ukazujące się na łamach różnych czasopism. Podejście Tworkowskiego do odbudowy polskiej wsi określić można mianem innowacyjnego. Punktem wyjścia stało się bowiem dla niego zdefiniowanie czym w dziedzinie budownictwa, architektury, czy ruralistyki jest doświadczenie. W swojej publikacji *Piaseczno. Wieś doświadczalna* pisał: ...*przyjmijmy, iż doświadczenie w budownictwie polega na wypróbowywaniu w określonych, celowo stworzonych warunkach różnego rodzaju układów przestrzennych z myślą o zastosowaniu wyników doświadczeń w praktyce inwestycyjnej*⁴.

Koncepcja architektoniczna odbudowy Piaseczna powstała w oparciu o wcześniejsze opracowania, z czasów pierwszej wojny światowej⁵, a także z okresu międzywojennego⁶. W przeważającej części rozważania te miały jednak charakter teoretyczny i nie wcielono ich w życie. Z praktycznych doświadczeń, które mogły posłużyć architektom jako wzorzec lub punkt do dalszych refleksji należy wyróżnić realizowane w drugiej połowie lat 30. XX wieku tzw. Poniatówki⁷, których pomysłodawcy w sposób kompleksowy podchodzili do projektowania zabudowań wiejskich. Niewątpliwie istotny wkład w myślenie o nowych osadach opartych na aktualnych wówczas założeniach dotyczących uwarunkowań społeczno-przestrzennych kształtowania planu i architektury wiejskiej osady wniósł również architekt Franciszek Piaścik. Jego pogłębione studia nad zabudową wiejską na terenie Polski doprowadziły do opracowania i rozwinięcia koncepcji trzystopniowej więzi społecznej wsi opierającej się na przysiółku, wsi gromadzkiej i gminie zbiorowej. Jak sam zaznaczał, założenia wspomnianej koncepcji miały na celu uzdrowienie stosunków agrarnych w Polsce. Sporządził on także wytyczne do programu odbudowy i przebudowy wsi oraz założenia, które bez wątplenia wpłynęły na charakterystykę nowo budujących się osad, w tym również Piaseczna⁸.

Istniało kilka założeń programowych, które wpłynęły na wybór miejsca doświadczenia, a w późniejszym etapie na kształtowanie osiedla. Osada doświadczalna pełniła niejako rolę „czystego płótna”, na którym można było stworzyć zupełnie nowy obraz wsi, będącej nie tylko dogodnym miejscem do życia i schronieniem dla jej mieszkańców, ale również przykładem dla innych. Jedną z kluczowych wątpliwości dotyczących koncepcji

³ Prof. dr hab. inż. arch. Stefan Tworkowski, „In memoriam Pamięci Architektów Polskich”, https://www.archimemory.pl/pokaz/stefan_tworkowski,2143 [dostęp: 15.07.2023].

⁴ S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 15.

⁵ Praca zbiorowa pod redakcją Juliusza Kłosa, *Album projektów konkursowych na zagrody chłopskie*, Centralny Komitet Obywatelski w Warszawie, 1915.

⁶ M. Heyman, *Mieszkanie na wsi i w miasteczku*, Polskie Towarzystwo Higieniczne, 1936.

⁷ Poniatówki — drewniane osady powstające w latach 1935–1937 w województwach zachodnich, ówczesnych: pomorskim, poznańskim, tarnowskim i śląskim. Swoją nazwę zawdzięczają ministrowi Juliuszowi Poniatowskiemu, jednemu z pomysłodawców i wykonawców przedwojennej reformy rolnej.

⁸ F. Piaścik, *Odbudowa i przebudowa wsi (Problematyka)*, Warszawa 1945, s. 16–23.

„nowej osady” były formy architektoniczne odpowiednie dla tego rodzaju przedsięwzięcia. Istniały już wówczas bowiem pewne archetypiczne symbole i formy, które jednoznacznie kojarzyły się z domem wiejskim. Zasadne wydawało się zatem zachowanie i twórcze rozwinięcie tych cech. Takie etnograficzne podejście miało na celu nie tylko utrzymanie specyficznego charakteru budownictwa ludowego, ale również znalezienie teoretycznego podłoża do jego kontynuacji w zastanych warunkach. Obok etnograficznego, równocześnie zaznaczał się nurt o charakterze technicznym, związany z dostrzeganiem aktualnych potrzeb mieszkańców oraz nowych funkcji, a także odpowiedzią na nie przy użyciu nowoczesnych wówczas materiałów i możliwości technicznych⁹. Tworkowski zauważył również, że projekty domów wiejskich, które powstały w czasie pierwszej wojny światowej nosiły znamiona obu wyżej wzmiankowanych nurtów. We wczesnych koncepcjach dążono do wykorzystania tradycyjnych materiałów budowlanych, posługiwania się planami zbliżonymi do typowych układów dawnych chat, a także uszanowania ich wymiarów i proporcji, co stanowiło o estetyce projektów. W późniejszych pomysłach skłaniano się ku bardziej technicznemu podejściu oraz odpowiedzi na zmieniające się potrzeby wsi.

ODBUDOWA PIASECZNA

Idea Tworkowskiego ziściła się już kilka miesięcy po wojnie. Na początku określono szereg kryteriów, które powinna spełnić wieś doświadczalna, z czego najważniejszym było to aby przedmiot eksperymentu stanowiła przeciętna wioska, w celu łatwej implementacji zastosowanych tam rozwiązań w większości miejscowości w kraju. Grunty w wybranej osadzie nie powinny zostać wcześniej scalone, tak aby jej arealy mogły zostać podzielone w sposób zgodny z koncepcją architektów. Znaczenie miała również wielkość miejscowości, jej obszar i liczba mieszkańców. Nie powinna być ona duża, ze względu na wysokie koszty realizacji oraz trudności techniczne, związane np. z transportem materiałów budowlanych. Z drugiej strony wieś nie mogła być również zbyt mała, żeby można było zrealizować różne typy budynków i rozwiązań technicznych. Doświadczalna miejscowość zatem z założenia powinna być wsią całkowicie zniszczoną w trakcie działań wojennych. Ostatnim kryterium było położenie blisko Warszawy, które umożliwiłoby łatwiejsze nadzory w czasie budowy oraz późniejszą realizację celów badawczych i dydaktycznych.

W wyniku analizy wyżej wymienionych założeń oraz poszukiwań odpowiedniej wsi ostatecznie wybrano Piaseczno koło Warki, w gminie Konary, w powiecie grójeckim, dla którego sporządzono projekt obejmujący, zgodnie z koncepcją Franciszka Piaścika, nie tylko plan zagospodarowania doświadczalnej miejscowości, ale również całej gminy [il. 2]. Prace projektowe dla Piaseczna toczyły się równoległe ze studiami nad gminą Konary, która doczekała się szczegółowego opracowania planu zawierającego m.in. stan zniszczeń budynków i strat inwentarza, studia krajobrazu [il. 3] oraz program planu zagospodarowania¹⁰. Dzięki studiom dotyczącym większego obszaru dokonać można było pogłębionej i holistycznej analizy miejscowości będącej przedmiotem eksperymentu.

⁹ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 28.

¹⁰ S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 33.

PROGRAM PLANU ZAGOSPODAROWANIA

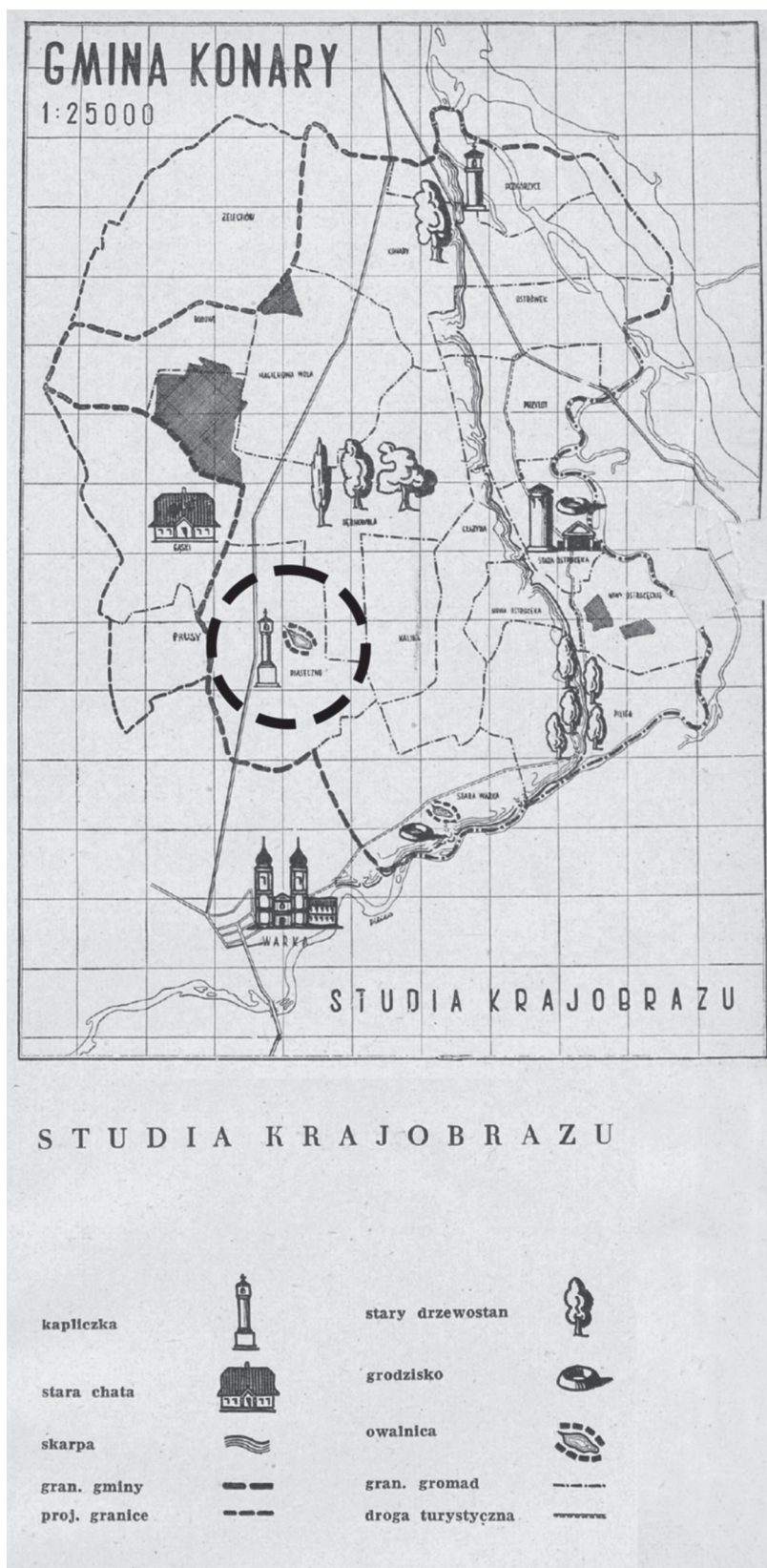
tereny publiczne	■	gran. gminy	—
tereny przemysłowe	▣	projekt. gran. gminy	- - -
projekt. zabudowa	▤	regulacja Wisły	~
projekt. autostrada	≡	zielenia ochronna	~
drogi powiatowe	—	lasy istnieją. i proj.	■
drogi gminne	—	sady	▤
droga turystyczna	~	łąki	▤
drogi projektowane	- - -	doświadczalny ośrodek rolniczy	▨

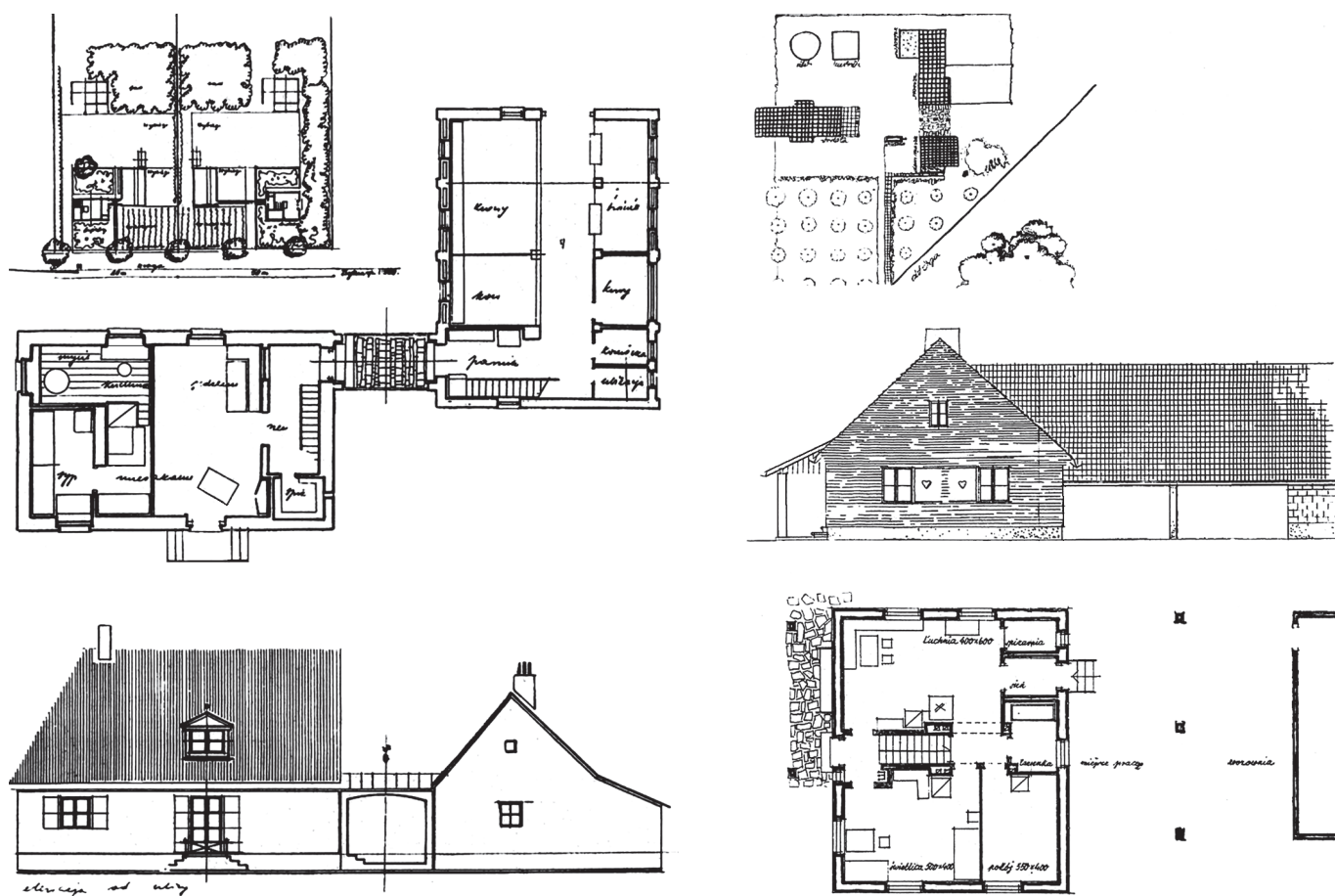
Ilustracja 2. Gmina Konary, program planu zagospodarowania (kółkiem oznaczono Piaseczno), opracowanie zbiorowe, 1945. Wg: S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 39

Figure 2. Konary commune, development plan program (Piaseczno marked with a circle), collective study, 1945. According to: S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, 'Architektura' 1947, issue 2, p. 39

Ilustracja 3. Gmina Konary, studia krajobrazu (kółkiem zaznaczono Piaseczno), opracowanie zbiorowe, 1945. Wg: S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 37

Figure 3. Konary commune, landscape studies (Piaseczno marked with a circle), collective study, 1945. According to: S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, „Architektura”, 1947, issue 2, p. 37

II. 4A

Ilustracja 4. Projekty zagród i chat w Piasecznie — rzuty, plany elewacje, 1945: 4A — proj. Kazimierz Piechotka, 4B — proj. Stanisław Serafin, 4C — proj. Tadeusz Iskierka, według S. Płoski, *Konkurs wstępny na projekt zagrody wiejskiej*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 42–43; il. 4D — proj. Stanisław Brukowski, według: S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 70–71

II. 4B

Piaseczno spełniało wszystkie wspomniane wcześniej warunki, żeby stać się wsią doświadczalną. Umożliwiło to przede wszystkim całkowite zniszczenie miejscowości przez wojnę, które dało sposobność do zaprojektowania wsi od nowa, lecz niezupełnie *in cruda radice*. Elementy zagospodarowania terenu, które pozostały po dawnej wsi stanowiła trasa łącząca Warszawę i Warkę, wyznaczająca również zachodnią granicę przedwojennego Piaseczna oraz prostopadła do niej droga będąca niegdyś jedyną ulicą w osadzie. Wspomniana trasa okazała się istotną składową przemawiającą za wyborem omawianej wsi, gdyż jej lokalizacja 54 km od Warszawy i 4 km od Warki dawała szansę na znaczne przyspieszenie procesu budowlanego. Wzięto pod uwagę jeszcze jeden, niestandardowy element, który przemawiał za wyborem wsi Piaseczno, a mianowicie rozpoczęcie postępowania scaleniowego w 1941 roku. Spowodowało to sporządzenie klasyfikację gruntów oraz przygotowanie podkładów pomiarowych, co w znacznym stopniu usprawniło dalsze prace scaleniowe i projektowe. Niedługo po ostatecznym wyborze miejsca doświadczenia kierownictwo nad odbudową miejscowości zlecono Stanisławowi Płoskiemu, za wyko-

II. 4C Figure 4. Projekty zagród i chat w Piasecznie — rzuty, plany elewacje, 1945: 4A — proj. Kazimierz Piechotka, 4B — proj. Stanisław Serafin, 4C — proj. Tadeusz Iskierka, według S. Płoski, *Konkurs wstępny na projekt zagrody wiejskiej*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 42-43; il. 4D — proj. Stanisław Brukalski, według: S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 70-71

II. 4D

nawstwo natomiast odpowiedzialne było Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane. Obszar, który powierzono temu podmiotowi obejmował 546 ha, z czego 34 ha przeznaczone były na sady stanowiące istotną gałąź lokalnej gospodarki, co z kolei wpływało na plan — zarówno poszczególnych gospodarstw, jak i całej wsi. Stosunkowo zróżnicowany charakter zabudowań współtworzyły przewidziane projektem 53 gospodarstwa rolne, wśród których było 14 gospodarstw o powierzchni od 3 do 5 ha, 14 gospodarstw od 5 do 8 ha, 19 od 8 do 15 ha oraz 6 gospodarstw, które swoją powierzchnią przekraczały 15 ha. Oprócz siedlisk przewidziano również ośrodki społeczne osady, które stanowić miały czteroizbowa szkoła podstawowa oraz dom społeczny zapewniający mieszkańcom dostęp do funkcji kulturalnych i gospodarczych. Ostatecznie jednak, ze względu na brak środków, zrealizowany został jedynie budynek szkolny. W rozbudowanym planie wsi uwzględniono także drogi, wodociąg i elektryczność, przewidywano ponadto nasadzenia drzew w części społecznej osiedla i wzdłuż dróg. Część wymienionych założeń skończyła się niestety jedynie na etapie koncepcji.

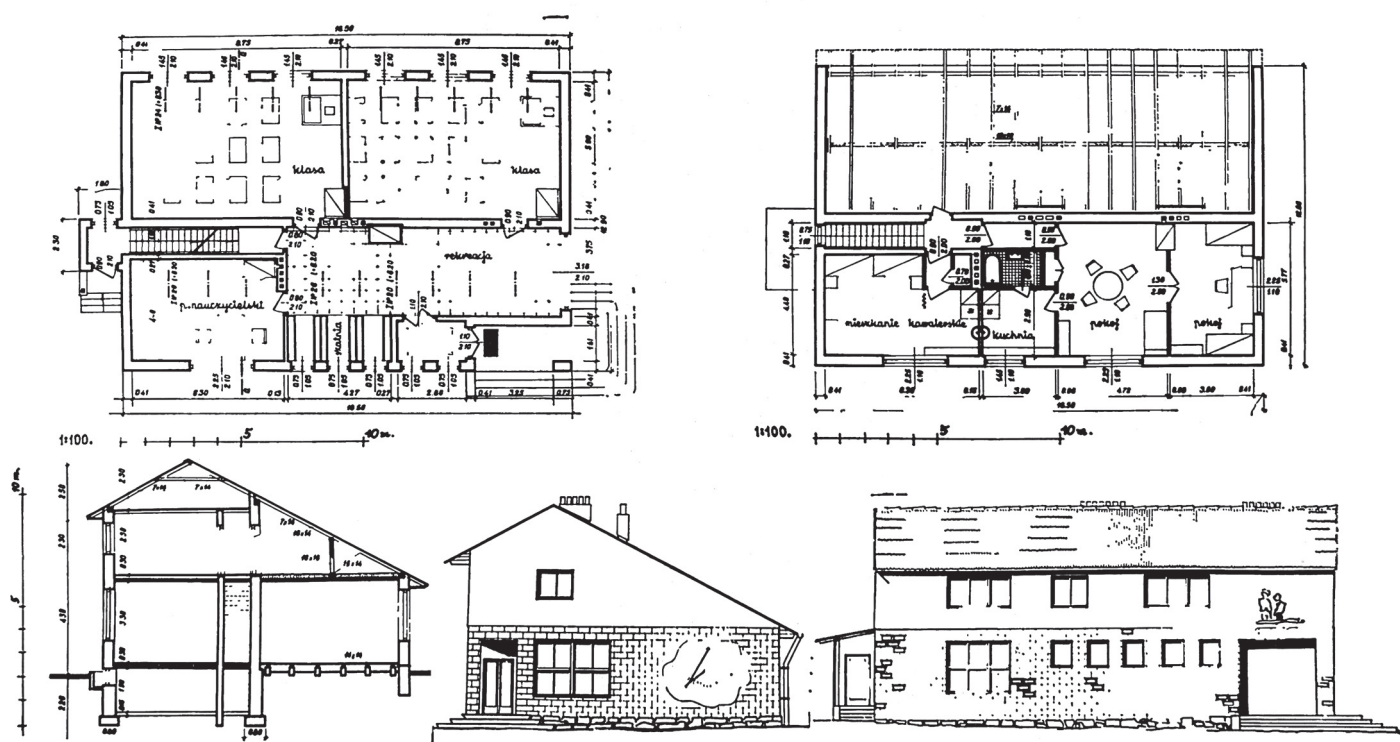
Następną fazę prac stanowiła część projektowo-planistyczna. W celu wykonania szkiców koncepcyjnych zabudowy wsi Piaseczno zaproszono do współpracy wielu architektów i budowniczych, z których większość nie dysponowała jednak dotychczas doświadczeniem w projektowaniu zabudowań wiejskich. Było to działanie intencjonalne, poszukujące świeżych, nieskrępowanych tradycjonalizmem pomysłów, które jednak mieszczą się w ramach dostępnych środków — zarówno finansowych, jak i surowcowych. Do współpracy zostali zaproszeni: Stanisław Bieńkuński, Stanisław Brukalski, Stefan Deubel, Jerzy Hryniewiecki, Tadeusz Iskierka, Kazimierz Marczewski, Jerzy Mokrzyński, Maciej Nowicki, Kazimierz Piechotka, Stefan Putowski, Stanisław Serafin, Jerzy Staniszkis i Czesław Wielhorski [il. 4 A, 4B, 4C, 4D]¹¹. Ich zadaniem było zaprojektowanie planu siedliska i typowego domu mieszkalnego wraz z budynkami inwentarskimi. Nie była to jednak forma konkursu. Założeniem tego pomysłu było stworzenie swojego rodzaju ankiety, która w sposób graficzny pokazywałaby poglądy architektów na rozwiązania architektoniczne przyszłego osiedla¹².

Pomysł odbudowy wsi Piaseczno borykał się ze zróżnicowanymi, niejednokrotnie sprzecznymi wymaganiami, takimi jak np. pogodzenie krótkiego czasu realizacji z przestudiowanym, doświadczalnym charakterem inwestycji. Dążąc do pogodzenia wyżej wspomnianych sprzeczności, latem 1945 roku przystąpiono do sporządzania planów na podstawie istniejących dokumentów — podkładów pomiarowych, przygotowanych do scalania gruntów. Podział arealów we wsi zmienił się znacząco względem układu sprzed scalenia, kiedy średnio na jedno gospodarstwo przypadało 5–6 działek, a stosunek ich szerokości do długości wynosił aż 1:50. Po scaleniu w skład jednego gospodarstwa rolnego wchodziły przeciętnie dwie działki, stosunek ich szerokości do długości wynosił 1:10. Osobą, która we współpracy ze Stanisławem Serafinem była w największym stopniu odpowiedzialna za nowy podział gruntów ornych był mierniczy Marian Frelek, który według zasad dobrego funkcjonowania gospodarstw rolnych dążył do zmniejszania odległości między siedliskiem a polem. Dystans ten w rezultacie wynosił maksymalnie 1,5 kilometra.

W czasie gdy mierniczy zaangażowany był w parcelację nowych gospodarstw architektki projektowali osiedle, które dzięki zwartej zabudowie w łatwy sposób mogło być uzbrojone w urządzenia komunalne. Co więcej, taki układ skupionego osiedla umożliwiał stworzenie w jego centrum ośrodka społeczno-kulturalnego, do którego użytkownicy mieliby ułatwiony dostęp. W lipcu 1945 roku szerokiemu gronu specjalistów i osób zainteresowanych zostały przedstawione cztery koncepcje na zagospodarowanie osiedla [il. 1]. Jedną z najważniejszych składowych zastanego zagospodarowania ówczesnej wsi była szosa, która stanowiła wspomnianą wcześniej drogę dojazdową do Warszawy i Warki, oraz istniejący staw, wokół którego w każdym z wariantów zaproponowano centrum życia społeczno-kulturalnego wsi. W pierwszym wariacie (I) zabudowa została ukształtowana w sposób najbardziej swobodny. Na zachód od omawianej szosy zaprojektowano kilka siedlisk, a w centrum wsi (po drugiej stronie drogi) zaproponowano kształt przypominający wieś okoliczną. Drugi wariant (II) był częściowo doń podobny, z tą różnicą, że wschodnia część osiedla ukształtowana była na planie litery T, uwzględniając istnie-

¹¹ M. Magdziak, *Od chłopskiej chałupy do domu współczesnego rolnika*, Łódź 2018, s. 131.

¹² S. Płoski, *Konkurs wstępny na projekt zagrody wiejskiej*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 42–43.

Ilustracja 5. Piaseczno, projekt szkoły podstawowej, proj. Stanisław Płoski — rzuty, przekrój, elewacje, 1945. Wg S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 161

Figure 5. Piaseczno, primary school project, designed by Stanisław Płoski — plans, section, facades, 1945. According to S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 161

jące szlaki komunikacyjne. Trzecia propozycja (III) wyróżniała się najbardziej na tle innych. Według tego planu zabudowana była jedynie część wsi na wschód od szosy, naśladując w sposobie nakreślenia kształt podkowy, w której środku znajdowałyby się sady. Była to propozycja, która ze względu na nietypowe podejście do zagospodarowania terenu, w trakcie dyskusji spotkała się z największym entuzjazmem. Powodem, przez który została jednak odrzucona było posiadanie przez część mieszkańców wsi pól rolnych po drugiej stronie szosy, która z czasem miała przerodzić się w ruchliwą arterię turystyczną uniemożliwiająca łatwy dostęp do gruntów po zachodniej jej stronie. Projektem, który został przyjęty do realizacji został wariant czwarty (IV). Wzięto w nim pod uwagę preferencje mieszkańców, którzy byli zwolennikami rozluźnionej zabudowy i jednocześnie chcieli mieć możliwość obsługi swoich pól bez przekraczania szosy. Szerokość działek siedliskowych po scaleniu wahała się od 40 do 45 m w środkowej części wsi, do 60 m w skrajnych jej odnogach. W centrum wsi, niedaleko stawu został wyznaczony ośrodek kulturalno-społeczny, w którym zrealizowano czteroklasową szkołę składającą się z dwóch izb w parterze i piętra przeznaczonego na mieszkania nauczycielskie [il. 5]¹³. Projekt szkoły wykonał kierujący budową Stanisław Płoski. Nieopodal powstać miał zaprojektowany przez Stanisława

¹³ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 82–83.

Serafina i Marię Krasicką wspomniany dom społeczny, złożony z dwóch brył połączonych ze sobą zadaszonym przejściem. W większej części miały mieścić się: świetlica, kuchnia z herbaciarnią, czytelnia, pokój organizacji, sklep, kąpielisko oraz przychodnia zdrowia i dwa pokoje gościnne na piętrze. Druga część domu społecznego składać się miała z remizy i piekarni. Rozbudowany program obiektu obejmował również zagospodarowanie terenu z placem do gier i małym basenem. Budynek ten nie był jednak pierwszą potrzebą odbudowującej się wsi, w konsekwencji czego nie doczekał się realizacji. Ze względu na niedostatek środków oraz krótki czas budowy założenia, nie ziścił się plan maksymalny obejmujący elektryfikację całej wsi (z którego zdołano jedynie zelektryfikować szkołę), budowę zbiorników przeciwpożarowych i nowe nasadzenia we wsi. Udało się wyposażyć miejscowość jedynie w część zaplanowanych urządzeń komunalnych. Inżynier Józef Liebfeld wykonał projekt wodociągu, który zawierał m.in. ujęcie wody i doprowadzenie sieci wodociągowej do punktów czerpalnych rozmieszczonych wzdłuż ulic. Wykonano również nowe drogi i zmodernizowano istniejące. Ostatnim elementem był sporządzony przez Alinę Scholtz plan zieleni dla całej wsi oraz szczegółowy plan dla rejonu szkoły i domu społecznego, a także projekt obsadzenia dróg drzewami. Po skończeniu wszystkich wymienionych planów i projektów do prac przystąpiło wspomniane wcześniej Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane. Do robót pomocniczych, za drobnym wynagrodzeniem zostali włączeni również mieszkańcy.

ZABUDOWA MIESZKANIOWA I GOSPODARCZA

Ze względu na ścierające się odmienne koncepcje architektoniczne, najtrudniejszym zagadnieniem odbudowy wsi Piaseczno stała się budowa zagród. Pierwszy ze wspomnianych zamysłów przejawiał tendencję do wypróbowania możliwie dużej liczby typów domów, drugi natomiast, ze względów ekonomicznych i realizacyjnych, charakteryzował się dążnością do ograniczenia możliwych rozwiązań oraz spójności architektonicznej i estetycznej wsi. Z tych względów przyjęto pewien kompromis polegający na realizacji różnych zagród, jednak różnice te nie były zasadnicze i dotyczyły układów funkcjonalnych oraz wielkości mieszkań, jednak generalny wygląd budynków został podobny¹⁴. Wprowadzono szereg detali bądź zabiegów architektonicznych, które stanowiły stały element we wszystkich budynkach. Ze względu na ułatwienie realizacji zdecydowano się m.in. na znormalizowanie stolarki okiennej i drzwiowej. Do wspomnianych, wspólnych elementów należały również dachy, które otrzymały ten sam spadek i pokrycie, a także zbliżona wielkość domów, dzięki której wieś zyskała spójną skalę.

Wykonano sześć realizacyjnych projektów domów oraz jeden dodatkowy nazwany typem GL, spośród nich dwa zostały opracowane w oparciu o koncepcje zaproszonych do współpracy architektów (typ 2 i 6), kolejne trzy powstały na bazie projektów przygotowanych podczas okupacji (typ. 1, 4 i GL), a dwa sporządzono po konsultacjach z mieszkańcami (5 i 7) [il. 6–8]¹⁵.

¹⁴ S. Tworkowski, *O rezultacie architektonicznym Piaseczna*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 44.

¹⁵ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 87.

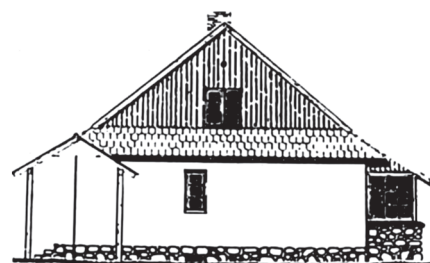
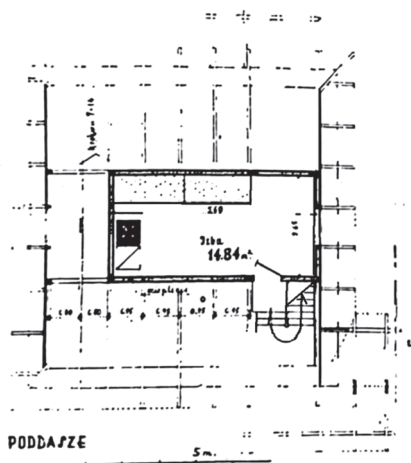
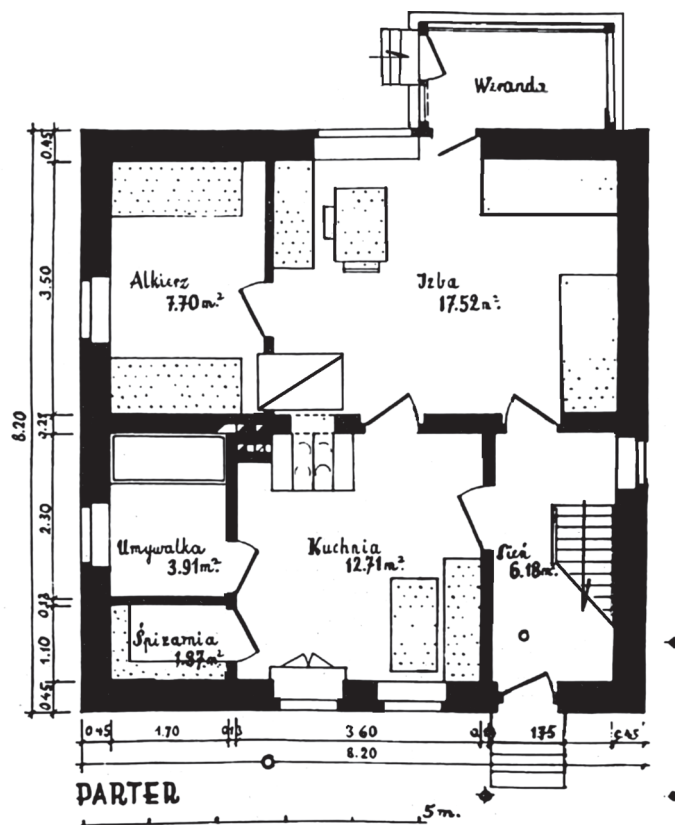
Wies **PIASECZNO**

Typy **Budynków Mieszkalnych.**

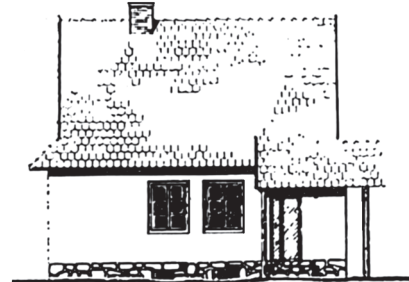
<i>siedliska</i>			
M1	3.4.5.		
M1^a	8.9.17.18.19 41.42.44. 46.47.48.		j. w.
M2	6.7.10. 12.13.		
M2^a	11.		j. w.
M4	31.32.35. 36.		
M5	15.20.21. 22.23.33. 37.43.45. 49.52.		
M5^a	1.2.16.24. 25.26.27.28. 29.34.55. 56.57.58.		j. w.
M6	38.39.		
M7	30.51.59.		

Ilustracja 6. Piaseczno, zestawienie typów realizowanych domów mieszkalnych, 1945. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 90

Figure 6. Piaseczno, list of types of residential houses being constructed, 1945. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 90

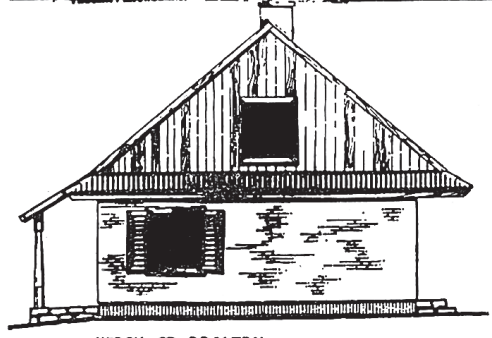
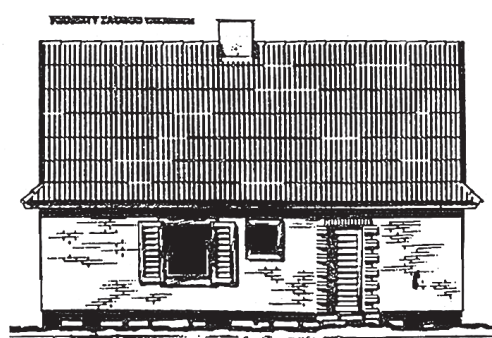
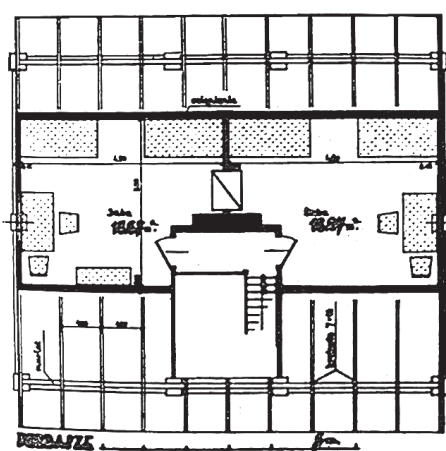
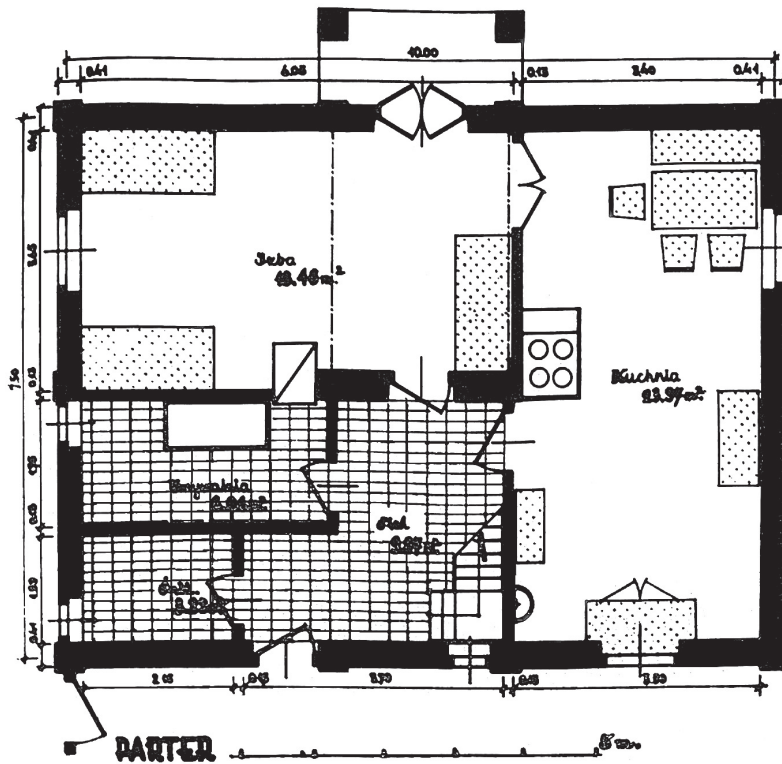
WIDOK OD ODRĘDU

WIDOK OD PODWÓRZA

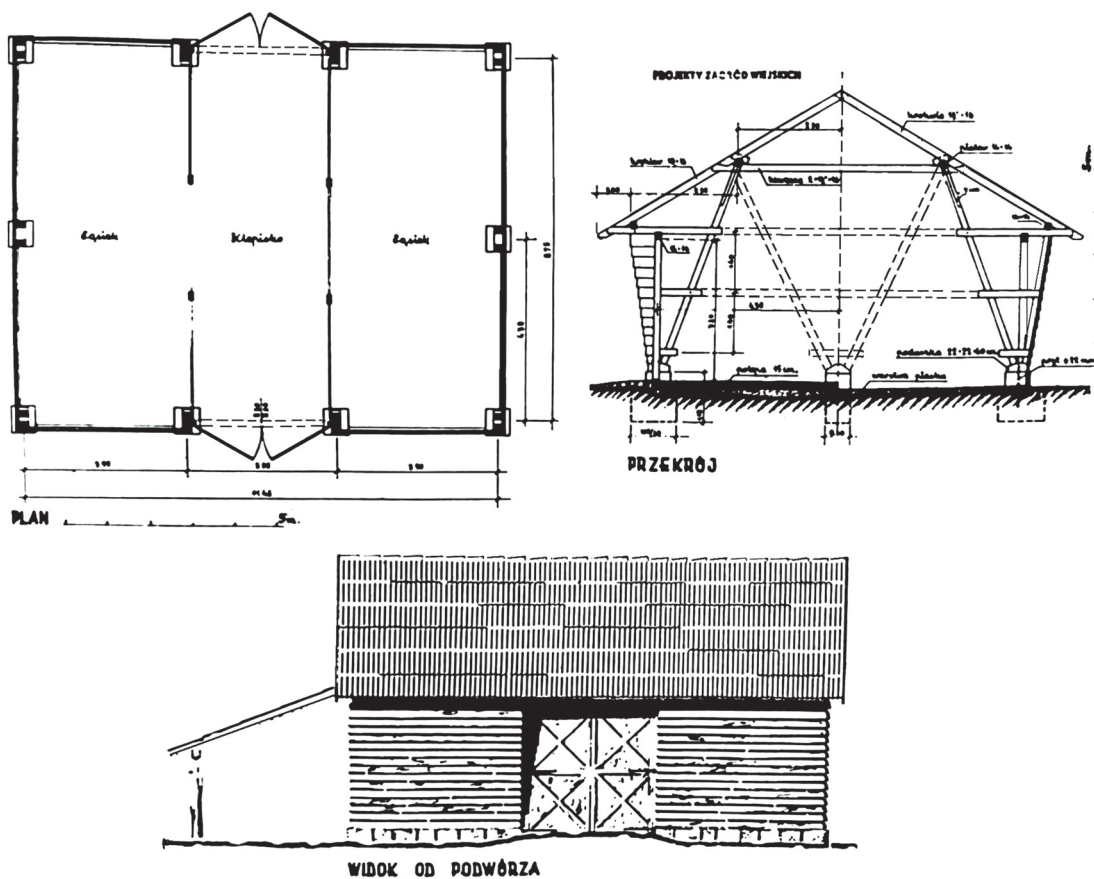
Ilustracja 7. Piaseczno, typ GL domu mieszkalnego — rzuty i elewacje, 1945. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 91

Figure 7. Piaseczno, type GL of a residential house — plans and facades, 1945. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 91

Ilustracja 8. Piaseczno, typ 2 domu mieszkalnego — rzuty i elewacje, 1945. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 93

Figure 8. Piaseczno, type 2 residential house — plans and facades, 1945. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 93

Ilustracja 9. Piaseczno, projekt stodoły, w oparciu o który zaprojektowano typ 5 i 7 — rzut, przekrój, elewacja, 1947. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 111

Figure 9. Piaseczno, barn design based on which were designed types 5 and 7 — plan, section and facade, 1947. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 111

Tabela 1

Zestawienie typów projektowanych domów

TYP	ILOŚĆ	KUCHNIA [m ²]	UMY- WAL. [m ²]	SPIŻAR- NIA [m ²]	SIEŃ [m ²]	POKÓJ [m ²]	POKÓJ [m ²]	POKÓJ [m ²]	PRZYZIEMIE SUMA [m ²]	PODDASZE [m ²]
1	14	14,40	6,66	3,06	5,40	21,21	9,80	—	60,53	23,52
2	6	23,97	6,04	3,22	9,87	18,46	—	—	61,56	33,34
4	4	19,20	5,22	3,28	5,14	18,00	10,92	—	61,56	13,65
5	25	18,13	5,13	3,99	8,75	21,53	11,90	—	69,43	15,78
6	2	19,20	6,50	2,52	8,25	19,11	10,14	—	72,53	12,76
7	3	12,00	4,14	2,88	8,80	21,00	16,60	—	80,22	16,00
GL	1	12,71	12,71	1,87	6,18	17,52	7,70	—	49,87	14,84

Kolejnym kluczowym elementem, z którym musieli zmierzyć się projektanci osiedla stanowiły zabudowania gospodarcze. W przypadku budynków inwentarskich zdecydowano się na zastosowanie dwóch typów tego rodzaju obiektów — jednotraktowe, bez przejazdu przez budynek o wymiarach zewnętrznych 5,3 x 18,5 m oraz dwutraktowe, z przejazdem, o wymiarach do 7,9 x 22,9 m.

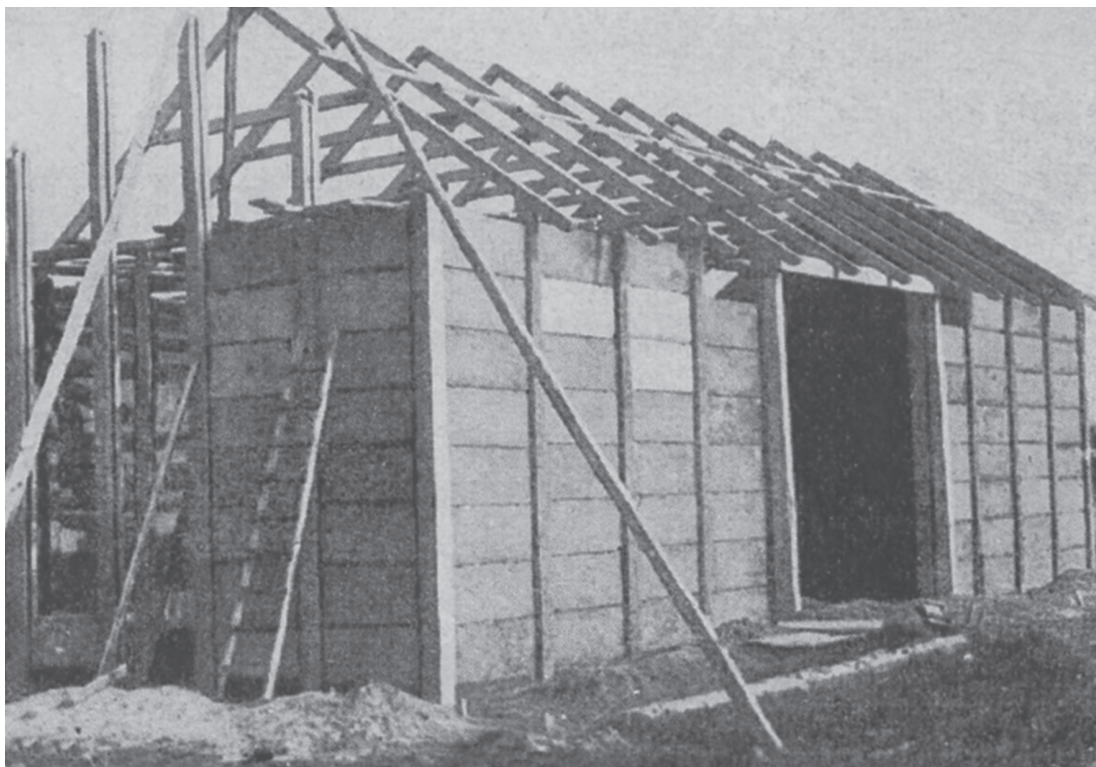
Oprócz wspomnianych budynków przeznaczonych dla inwentarza opracowano również projekty stodoł [il. 9], w których również zastosowano odmienne rozwiązania przestrzenno-materiałowe. Jedno- lub dwuklepkowe stodoły zaprojektowane zostały w kilku rodzajach konstrukcji ścian i wieżby dachowej, a ich wymiary zależały od wielkości gospodarstwa, najczęściej jednak zawierały się w przedziale od 120 do 190 m². Mimo wyżej wymienionych różnic między budynkami, w trakcie realizacji projektów zastosowano daleko idącą unifikację, obejmującą typizację stolarki i zastosowanie kilku rozpiętości elementów nadających się do różnych typów obiektów. W celu odróżnienia opisywanych budynków gospodarczych od mieszkalnych użyto różne materiały, konstrukcje i faktury. Stodoły i budynki inwentarskie konstruowano w formie murowanego szkieletu, który następnie wypełniano deskami, a do pokrycia dachu używano papy lub eternitu. Domy mieszkalne natomiast prawie zawsze budowano w konstrukcji murowanej, a następnie kryto płytami falistymi. Wyróżniającym się budynkiem miała być, spełniająca funkcje społeczną szkoła, która została wymurowana, jednak by wyodrębnić ją z krajobrazu otrzymała pokrycie z dachówki.

Zastosowano też kilka rozwiązań estetycznych, które wyróżniały od siebie domy mieszkalne, a jednocześnie świadczyły o zrozumieniu struktury dawnych chat, do których w swoich rozważaniach odnosili się architekci. Za przykład takiego rozwiązania może służyć ściana szczytowa konstruowana z desek układanych w geometryczne wzory, odróżniająca się też materiałowo od reszty murowanego domu. Za pomocą różnego rodzaju pustaków podkreślano i wyróżniano cokoły, narożniki i nadproża, wszystkie te elementy stanowiły ostatecznie o architekturze budynku.

KONSTRUKCJE I MATERIAŁY BUDOWLANE

Niedostatek materiałów budowlanych po drugiej wojnie światowej oraz brak wykwalifikowanych robotników wymusiły na architektach prostotę rozwiązań oraz zastosowanie łatwo dostępnych materiałów. Z drugiej strony ze względu na zmieniające się potrzeby życia na wsi oraz postęp w myśleniu o higienie i odporności ogniowej również w budownictwie wiejskim pojawiały się pomysły zastosowania nowoczesnych materiałów bardziej odpornych ogniowo oraz zmiany w rozplanowaniu uwzględniające postulaty higienistów. Przewidywany deficyt drewna i cegły spowodował poszukiwanie innych, zastępczych budulców. Jednym z pomysłów będących odpowiedzią na wymienione problemy okazało się zastosowanie cegły piaskowo-wapiennej lub z gliny ubijanej z domieszką słomy oraz zastosowanie materiałów przedzielonych warstwą izolacyjną¹⁶. Interesującym pod względem postępu w dziedzinie prefabrykacji etapem było poszukiwanie przez twórców osiedla rozwiązań nowatorskich, postępowych, a przede wszystkim łatwych do powielenia

¹⁶ M. Magdziak, *Od chłopskiej chaty...*, op. cit., s. 147.

Ilustracja 10. Piaseczno, stodoła z gotowych elementów z wibrobetonu w trakcie realizacji, fot. Lutyk, 1947. Wg: S. Tworkowski, *Architektoniczny rezultat Piaseczna*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 45

Figure 10. Piaseczno, barn made of ready-made vibroconcrete elements under construction, fot. Lutyk, 1947. According to: S. Tworkowski, *Architektoniczny rezultat Piaseczna*, „Architektura” 1947, issue 2, p. 45

i usprawniających budowę. Do tego typu innowacyjnych rozwiązań należy budowa kilka stodoł z tzw. wibrobetonu [il. 10]¹⁷, w których słupy łączone były klamrami lub śrubami żelaznymi, a także projekty budynków wykonywanych z żużlobetonu, które jednak nie doczekały się realizacji¹⁸.

REALIZACJA BUDOWY

Prace przygotowawcze do realizacji piaseczyńskiego eksperymentu rozpoczęto na początku lipca 1945 roku. Ambitne plany zakładały, że odbudowa zakończy się z końcem grudnia tego samego roku. Jednak trudności ekonomiczne i materiałowe, z którymi mierzył się wówczas cały kraj, sprawiły, że realizacja została zakończona z opóźnieniem, bo dopiero jesienią 1947 roku, a przy tym w ograniczonym zakresie. Domy wykończono jedynie w stanie surowym, czasem urządając jedno pomieszczenie, które służyć miało mieszkańcom jako referencyjne, a budynki inwentarskie pozostały bez urządzeń, które

¹⁷ S. Tworkowski, *O rezultacie...*, op. cit., s. 45.

¹⁸ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 114–119.

Ilustracja 11. Piaseczno, widok w czasie budowy, fot. Lutyk, 1947. Wg: S. Tworkowski, *Architektoniczny rezultat Piaseczna*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 44

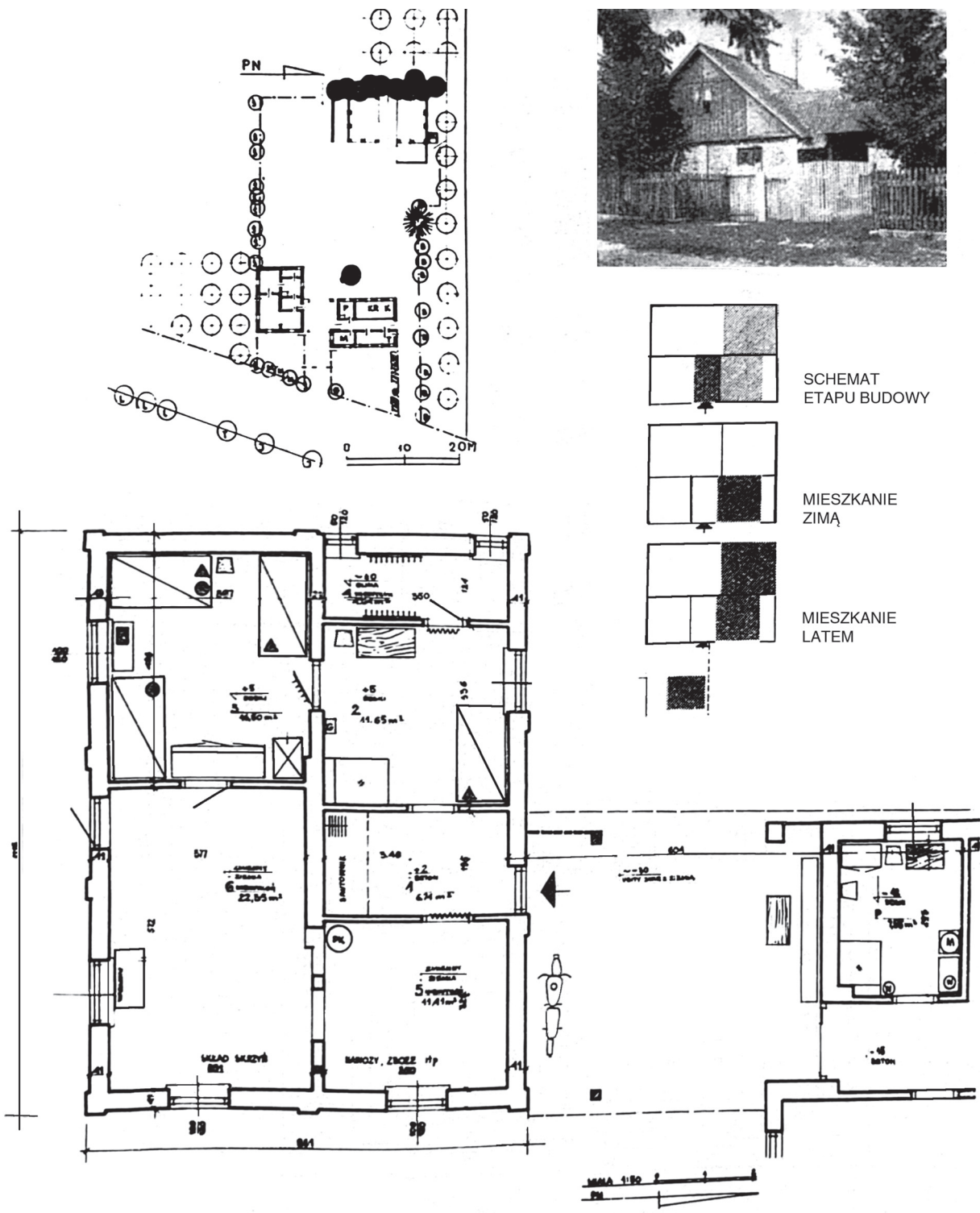
Figure 11. Piaseczno, view during construction, fot. Lutyk, 1947. According to: S. Tworkowski, *Architektoniczny rezultat Piaseczna*, „Architektura”, 1947, issue 2, p. 44

pierwotnie planowano, czyli żłobów i ścieków [il. 11]. Stefan Tworkowski w swojej książce *Piaseczno. Wieś doświadczalna* pisał: *w świetle napiętej sytuacji gospodarczej kraju były to decyzje trudne do uniknięcia, niemniej jednak dla doświadczalnictwa były one bardzo uciążliwe i stawiać mogły w wątpliwość wniosków końcowych*¹⁹.

Brak wyszkolonych rzemieślników nadrabiano praktykami studenckimi i kursami szkoleniowymi organizowanymi przez Ministerstwo Odbudowy. Pomoc ta była niezbędna do realizacji założenia, ale również spełniała funkcję dydaktyczną eksperymentu, gdyż założeniem programowym Biura Projektów Odbudowy doświadczalnej wsi Piaseczno było *przeprowadzenie badań nowych materiałów projektowych i konstrukcji oraz opracowanie materiałów dla celów wydawniczych*²⁰. Ze względu na zmiany, które zachodziły w polityce rolnej od 1948 roku wieś Piaseczno przestała budzić szersze zainteresowanie,

¹⁹ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 121.

²⁰ Ibidem, s. 123.

Ilustracja 12. Piaseczno, inwentaryzacja zagrody nr 11 (istniejącej do dziś) — plan, zdjęcie, rzut, 1958. Wg: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966, s. 139

Figure 12. Piaseczno, inventory of homestead no. 11 (still existing) — plan, photo, plan, 1958. According to: S. Tworowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warsaw 1966, p. 139

a wyżej wymienionych celów nie udało się w pełni zrealizować. Przekształcanie wsi tradycyjnych we wsie spółdzielcze spowodowało, że zaniechano badania nad doświadczalną osadą na rzecz doskonalenia pomysłów o Państwowych Gospodarstwach Rolnych czy Państwowych Ośrodkach Maszynowych.

Prace badawcze nad wynikiem piaseczyńskiego doświadczenia zostały wznowione dopiero w 1958 roku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej przez Katedrę Planowania i Architektury Wsi²¹, gdzie powstało opracowanie zawierające spostrzeżenia techniczno-budowlane, pomiary i obliczenia mikroklimatyczne oraz analizę funkcjonalnego dostosowania mieszkań do potrzeb mieszkaniowych i standardu życia mieszkańców. W 1963 roku badania nad wsią Piaseczno rozpoczęto również w Zakładzie Spraw Mieszkaniowych Wsi Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego. Opracowanie to było znacznie bardziej pogłębione niż wcześniejsze, wykonane na Wydziale Architektury. Składało się również z trzech rozdziałów obejmujących charakterystykę ogólną wsi Piaseczno, użytkowanie mieszkań w wybranych zagrodach oraz załączniki w postaci tabel porównawczych, jednak dodatkowo sporządzono inwentaryzację 18 zagród [il. 12], obejmującą plan sytuacyjny w skali 1:500, pomiar techniczny domu w skali 1:50, rozmieszczenia mebli w skali 1:50, odpowiedzi na ankietę²² oraz fotografie²³.

Niespełna 20 lat po rozpoczęciu prac nad projektem eksperymentalnej wsi Piaseczno Stefan Tworkowski w książce *Piaseczno. Wieś doświadczalna* dokonał swojej analizy i oceny, w której potwierdził słuszność tezy postawionej przez twórców planu wsi o jej profilu rolniczym oraz pozytywnie ocenił wybór układu wsi, który zdawał się w tamtym czasie być stale uzasadniony i nie zmieniony w swoim założeniu. Liczba działek rolnych powiększyła się, a ich struktura wyglądała następująco:

Tabela 2

Zestawienie powierzchni działek rolnych sporządzonych przez Stefana Tworkowskiego na cele publikacji Piaseczno. Wieś doświadczalna

do 2 ha	3–5 ha	5–7 ha	7–10 ha	ponad 10 ha	razem
7	11	13	27	9	67

Pierwotna struktura wsi była następująca:

Tabela 3

Zestawienie pierwotnej powierzchni działek rolnych

3–5 ha	5–8 ha	8–15 ha	ponad 15 ha	razem
13	27	9	9	67

²¹ S. Tworkowski, *O rezultacie...*, op. cit., s. 45.

²² Wspomniana wyżej ankietę składała się z 9 pytań. Dotyczyły one kolejności budowy poszczególnych siedlisk, tego czy nastąpiły jakieś istotne zmiany w użytkowaniu budynków od czasu ich powstania, stanu technicznego budynków, nawierzchni i zadrzewień, podziału funkcjonalnego siedliska oraz dostępu do urządzeń komunalnych. Na jej podstawie wykonano szereg szkiców pokazujących zarówno etapy budowy, jak i strukturę zamieszkiwania.

²³ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 124–126.

Według Stefana Tworowskiego spójność architektoniczną zabudowy otrzymano m.in. dzięki takim samym spadkom dachu oraz jednorodnemu ich pokryciu eternitem falistym. Kolejnym środkiem wyrazu spajającym krajobraz wsi było pozostawienie betonowych ścian domów, które miały jedynie białe spoiny między płytami bądź były całkowicie bielone. Jednak już w tym okresie zauważalne były różnice w zabudowie wynikające z zakończenia budowy przed całkowitym wykończeniem budynków i przeróbkami budynków wykonanymi przez mieszkańców wsi. Tworowski zaznaczał, że *weryfikacja założeń przez praktykę unaocznia się w zaistniałych deformacjach układów przestrzennych i wskazuje na potrzebę pogłębienia metod kompleksowego przewidywania*²⁴. *Założony układ przestrzenny Piaseczna [...] należy uznać za realistyczny i odpowiadający potrzebom chłopskiej gospodarki indywidualnej, zwłaszcza przy równoczesnym dostatecznym zabezpieczeniu terenu na cele społeczne. W związku z tym celowe było dokonanie szczegółowej analizy powierzchni siedlisk [...] w odniesieniu do obecnego stanu wsi oraz do tzw. Wariantu III*²⁵.

Istotną rolę w funkcjonowaniu wsi odegrała pobliska miejscowość Warka, która stała się ważnym punktem gospodarczym (wiele osób znajdowało tam zatrudnienie poza rolnictwem), edukacyjnym (tam znajdowały się wyższe klasy szkoły podstawowej dla osób, które chciały kontynuować naukę), a także komunikacyjnym (kolej). Natomiast w Piasecznie to szkoła, oprócz swojej podstawowej funkcji, zaczęła spełniać funkcję społeczną, co stanowiło istotną informację, gdyż na początku sporządzania planów kwestionowano zasadność jej powstawania. Stan wsi w 1966 roku wskazywał na prawidłowe zaprojektowanie urządzeń komunalnych, a elektryfikacja Piaseczna wyprzedziła typowe polskie osiedla wiejskie i stała się bezpośrednią przyczyną mechanizacji gospodarstw rolnych. Z większą nieufnością mieszkańców spotkała się budowa wodociągu, która w swoim podstawowym programie ciągnęła się do 1963 roku, jednak część mieszkańców wolała nadal korzystać ze studni i sceptycznie podchodziła do rozwiązań takich jak sieć wodna. Podobnie było z nasadzeniami drzew, co do których pojawiały się obawy, że mogą spowodować wyjaławianie gruntów, jednak mimo to program prac z zakresu architektury krajobrazu został zrealizowany w planowanym zakresie.

W ocenie zagród i domów mieszkalnych również trudno doszukać się jednoznacznych stwierdzeń. Z jednej strony Tworowski wskazywał na poprawność analiz potrzeb funkcjonalnych mieszkańców w odniesieniu do całego założenia architektonicznego (stosunek siedlisk do pól, użyteczność publiczna) i adekwatne rozpoznanie wielkości poszczególnych funkcji w budynkach i siedliskach co spowodowało, że domy i ich układy nawet w czasie analizy wsi po latach nadal spełniały wymagania starych i nowych mieszkańców. Autor zauważał jednak również wady eksperymentu, spośród których największą i podstawową był sam fakt bycia osiedlem doświadczalnym, w którym domy z założenia budowano szybko, jednocześnie i niemalże jednakowo. Jest to stan sztuczny, bowiem zazwyczaj, gdy jakaś miejscowość odbudowuje się po pewnych stratach, spowodowanych wojną bądź żywiołem, robi to w sposób samoistny i dostosowany do indywidualnych potrzeb, czyli buduje bądź naprawia tylko elementy, które uległy zniszczeniu, dzięki czemu miejscowość

²⁴ Ibidem, s. 128.

²⁵ Ibidem, s. 129.

narasta przez dopełnianie zastanej tkanki nową. W przypadku Piaseczna odbudowa wszystkich budynków mieszkalnych i społecznych odbyła się jednocześnie, co nie jest typowym rozwiązaniem. Kolejnym mankamentem projektu stało się rozpoznanie potrzeb mieszkańców w obrębie siedlisk, gdyż o ile prawidłowo zauważono i zaprojektowano funkcje w odniesieniu do całego osiedla, o tyle w przypadku pojedynczych zagród błędnie rozpoznano potrzebne lokatorom funkcje i ich powierzchnie. Doprowadziło to do użytkowania pomieszczeń w inny sposób niż myśleli o tym architekci, m.in. z braku przestrzeni do magazynowania często pokoje, które nie były wykończone użytkowano właśnie jako magazyny. Problemem dla mieszkańców był również brak piwnic, w których mogliby przechowywać zapasy, z tego powodu właściciele własnymi siłami podpiwniczali domy, co jak się później okazało niejednokrotnie obarczone było wadami wykonawczymi, takimi jak brak odpowiedniej izolacji, w efekcie prowadziło do złych warunków na obu kondygnacjach domu. Brak piwnic nie był jednak jedyną rozbieżnością wizji architektów z potrzebami mieszkańców. W wyrazie architektonicznym budynków zabrakło często werand czy ganków, które mieszkańcy dobudowywali po zakończeniu przedsięwzięcia sami²⁶.

Oprócz wymienionych wad projektu, które wymagałyby korekty, gdyby podobny eksperyment chciano powielić, Stefan Tworkowski zauważył potrzebę pogłębienia badań nad kilkoma elementami doświadczenia. Analizy miałyby rozwijać kwestie m.in. wpływu struktury rodziny na użytkowanie domu mieszkalnego. Następnie należałoby dążyć do zaprojektowania planu, który umożliwiłby dokonywanie łatwych zmian w jego układzie i przenikania funkcji gospodarczych do mieszkalnych, a także w kolejnym kroku rozważyć w jaki sposób ogrzać wszystkie pomieszczenia, tak aby dom mógł być w całości użytkowany przez cały rok. Ta ostatnia kwestia związana z warunkami cieplnymi zabudowy nie została jednak zupełnie pominięta na etapie planowania. Do 1948 roku, aby zwiększyć komfort termiczny, materiały użyte w trakcie realizacji budynków uzgadniano w Instytucie Badań Budownictwa. Niestety kontakt ten został zerwany, a w trakcie budowy ze względów ekonomicznych ograniczono ilość wykańczanych budynków, co skutkowało znaczącą zmianą paramentów cieplnych względem projektowanych. Fakt ten spowodował trudności w końcowej ocenie wyników eksperymentu, w której to jednym z kluczowych elementów podlegających analizie miały być względy termiczne. Najwięcej danych na ten temat zebrała Katedra Architektury i Planowania Wsi Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w trakcie swoich badań z 1958 roku²⁷. Sporządzono je jednak w sposób niewyczerpujący, ponieważ zbadano zaledwie 5 budynków, a szczegółowo tylko jeden. Wyniki badania nie były optymistyczne, gdyż wykazały, że nastąpiło obniżenie współczynnika przenikania ciepła, które spowodowane było złą strukturą ściany wielowarstwowej²⁸, co z kolei prowadziło do jej zawilgocenia.

Badania termicznie były jednymi z najważniejszych, które zostały przeprowadzone po zakończeniu budowy, jednak analiza eksperymentu obejmowała więcej elementów. Ocena wsi Piaseczno przebiegała dwuetapowo, z jednej strony ważny był aspekt archi-

²⁶ Na etapie projektowym pojawił się również niekonwencjonalny jak na warunki wiejskie pomysł zlokalizowania drugiego wejścia do domu od strony ogródka, co miało ułatwić komunikację w budynku.

²⁷ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., s. 124.

²⁸ W projektach zdecydowano się na zastosowanie termoizolacji od wewnętrznej strony muru.

tektoniczny i porównanie wyniku doświadczenia z założeniami projektowymi, a także ocena estetyczna budynków i całego osiedla, a z drugiej strony przeanalizowano opinie mieszkańców i to, czy według nich budynki spełniają swoje zadania pod względem funkcjonalnym, ale również wytrzymałości poszczególnych elementów i całych obiektów. Na etapie konsultacji dużą wagę przywiązywano do zdania tamtejszych gospodarzy, jednak ostatecznie większość ich prośb została zignorowana, a budynki realizowane były w takiej formie, w jakiej zostały zaprojektowane²⁹. Często pomysły mieszkańców byłyby możliwe do pogodzenia z wizją projektantów, jednak wymagałoby to dłuższych studiów i analiz, a w wyniku pośpiechu, w jakim całe doświadczenie przebiegało, nie było już na to czasu.

Oprócz wyżej wymienionych aspektów analizie po latach podlegały również względy estetyczne. Całe założenie koncepcji odbudowy Piaseczna twórcy opierali na postrzeganiu osiedla jako typowej wsi, o której odmienności świadczą użyte nowoczesne materiały oraz dostosowanie do nowych funkcji i potrzeb. Osiedle miało stanowić swojego rodzaju kompromis pomiędzy tradycją a nowoczesnością, a zrównoważona architektura o spójnym wyrazie miała wpisywać się w pofałdowany teren i miękko poprowadzone drogi. Według Stefana Tworkowskiego tak też się stało. Sam wyraz architektoniczny osiedla stał się dużo bardziej konserwatywny niż można było się tego spodziewać po architektach, którzy nie byli przedstawicielami tradycyjnego podejścia do budownictwa. Mimo to należy zauważyć, że cel, którym była odbudowa Piaseczna jako spójnej przestrzeni i architektonicznie całości niewątpliwie został osiągnięty.

W 1947 roku na łamach czasopisma „Architektura” ukazał się artykuł Stefana Tworkowskiego *O rezultacie architektonicznym Piaseczna*, w którym opisał powyższy eksperyment, a także ocenił go z pewną dozą sceptycyzmu. Zaznaczył, że było to doświadczenie z góry skazane na niedoskonałość, ze względu na czas realizacji, a także sytuację ekonomiczną. Podkreślił również, że odbudowa wsi to ciągła praca, którą należy wykonywać cierpliwie, z roku na rok i dopiero po latach ocenić można jej rezultaty.

Niewątpliwie jednak Piaseczno jako wieś doświadczalna było ewenementem na skalę światową. W angielskim czasopiśmie „Task” Henry Cobb w opisie swojej wizyty w Polsce w 1947 roku wspominał właśnie o Piasecznie, które według niego było cennym przykładem dla odbudowującej się Polski³⁰.

WIEŚ PIASECZNO WSPÓŁCZEŚNIE

Patrząc na obecny plan miejscowości Piaseczno, nie mamy wątpliwości, że widzimy tę samą wieś, która została zaprojektowana tuż po wojnie. Kompozycja osiedla praktycznie nie różni się od tej, którą zaproponowali architekci w 1945 roku, a układ litery H i skupienie życia lokalnej społeczności wokół stawu nadal spełniają potrzeby mieszkańców. Widać wyraźny podział wsi na część po wschodniej stronie trasy Warszawa–Warka i część zachodnią, zwaną zwyczajowo przez mieszkańców „starą wsią”, jest to obszar dawnej,

²⁹ Tak np. było w przypadku zgłaszanej przez mieszkańców chęci zmiany kąta nachylenia dachu i podniesienia ścianki kolankowej w celu zwiększenia użyteczności poddasza, usytuowania budynków frontem do drogi czy zwiększenia wysokości pomieszczeń.

³⁰ H.N. Cobb, *Reconstruction: Poland*, „Task”, 1948, nr 7/8, s. 45.

- budynki oryginalne z 1947 roku
- budynki z 1947 roku przebudowane
- budynki zbudowane po 1947 roku

- przedwojenny dom mieszkalny
- staw/zbiornik retencyjny
- szkoła

Ilustracja 13. Piaseczno — mapa, stan zachowania budynków na rok 2023, skala 1:1 000. Oprac. Klaudia Piwowarska, 2023

Figure 13. Piaseczno — map, state of preservation of buildings as of 2023, scale 1:1 000. Developed by Klaudia Piwowarska, 2023

przedwojennej miejscowości praktycznie całkowicie zniszczonej. Zwarta zabudowa nie rozproszyła się przez kilkadziesiąt lat, a siedliska w swoim rozplanowaniu wyglądają dokładnie jak na planach z 1945 roku, gdzie zaprojektowano długie i wąskie działki. Mieszkańcy na obrzeżach miejscowości posiadają arealy o szerokości 60 metrów³¹, działki na skraju tzw. starej wsi mają 50 metrów szerokości, a wszystkie działki pomiędzy nimi są węższe — o szerokości 40 metrów. Niezależnie od wielkości siedliska jego układy zaprojektowano podobnie, z domem usytuowanym najbliżej ulicy, za nim zabudowania gospodarcze, najczęściej w układzie litery U. Jak dziś wiemy rozplanowanie to pozostało niezmienione, co ma swoje uzasadnienie, w tym, że Piaseczno w dalszym ciągu jest wsią

³¹ Różnice w wielkości działek wynikały w tym przypadku z przesiedlenia części ludności do tzw. nowej wsi, gdzie w ramach rekompensaty dostali oni większe majątki.

Ilustracja 14. Piaseczno, zachowany dom mieszkalny (zagroda nr 11) — widok ściany szczytowej, ok. 1949. Fot. Klaudia Piwowarska, 2023

Figure 14. Piaseczno, preserved house (homestead no. 11) — view of gable wall, c.a. 1949. Photo by Klaudia Piwowarska, 2023

o profilu rolniczym. Również obecnie za siedliskiem rozciąga się długi pas ziemi właściciela, który przeznaczony jest na użytki rolne, bądź sady będące nadal jednym z głównych źródeł dochodów mieszkańców Piaseczna.

O ile plan miejscowości przetrwał do dziś [il. 13] w zasadzie w niezmienionym kształcie, o tyle w architekturze budynków nie widać już wielu śladów powojennych pomysłów architektów. Ostały się jedynie 4 pełne zagrody oraz kilka pojedynczych domów i budynków gospodarczych, z których możemy jednak dowiedzieć się wiele o sposobie myślenia projektantów, o podejściu do detalu³², a także o metodach konstruowania budynków. Za przykład nietypowych rozwiązań służy oryginalny dom [Piaseczno 15, il. 14], w którym szkielet konstrukcyjny powstał z pustaków, a do wypełnienia zastosowano cegłę, natomiast ściana szczytowa poddasza została wykonana z drewna. Siedlisko, na którym znajduje się omawiany budynek jest również interesujące ze względu na niestandar-

³² Detale w piaseczyńskich chatkach nie były tak zdobne jak ich pierwowzory zaczerpnięte z przedwojennej wsi polskiej. Były uproszczeniem i przeniesieniem ich na nowy materiał, jednak samo wyróżnienie takich elementów jak szczyty czy nadproża świadczyło o zrozumieniu konstrukcji i estetyki — zarówno wcześniejszych, jak i ówczesnych chat.

Ilustracja 15. Piaseczno, zachowana stodoła (zagroda nr 11) — widok łącznika między budynkiem mieszkalnym a gospodarczym, ok. 1949. Fot. Klaudia Piwowarska, 2023

Figure 15. Piaseczno, preserved farm building building (homestead no. 11) — view of a connector between the residential building and the farm, c.a. 1949. Photo by Klaudia Piwowarska, 2023

dowe rozplanowanie obiektów przez połączenie dachem budynku mieszkalnego i gospodarczego. Jego zachowanie jest o tyle wartościowe, że powstał on jako jeden z dwóch tego typu w Piasecznie [il. 15]³³.

Innym przykładem są domy całkowicie wykonane z pustaków, w przypadku których mimo skromnego budżetu zauważalna jest dbałość o omawiane detale nadproży okiennych oraz gzymsów [il. 16, 17]. Część domostw została odnowiona, ocieplona, otynkowana lub przebudowana poprzez m.in. dobudowywanie ganków. Mniej zmian wymagały budynki gospodarcze, które, tak jak pierwotnie, zbudowane są ze szkieletu z pustaków wypełnionego deskami. Ich spadzisty dach zwyczajowo pokryty eternitem wtapia się w krajobraz wsi, nie wyróżniając się przy tym na tle innych polskich wiosek.

Ważnym świadkiem piaseczyńskiej historii bez wątpienia jest szkoła zrealizowana zgodnie projektem Stanisława Płoskiego [il. 18]. Przeznaczona była dla klas 1–4, na późniejszym etapie edukacji uczniowie uczęszczali do szkoły w pobliskiej Warce. Ze względu

³³ Omawiane siedlisko jest o tyle istotnym przykładem, nie tylko dlatego, że zachowało się praktycznie niezmienione od czasów wybudowania, ale również dlatego, że jako jedno z nielicznych zostało objęte inwentaryzacją wykonywaną na zlecenie ZAP PW.

Ilustracja 16. Piaseczno, zachowany dom mieszkalny — oryginalny detal nadproża, ok. 1949. Fot. Klaudia Piwowska, 2023

Figure 16. Piaseczno, preserved house — original detail of the lintel, c.a. 1949. Photo by Klaudia Piwowska, 2023

Ilustracja 17. Piaseczno, zachowany dom mieszkalny — oryginalny detal nadproża, ok. 1949. Fot. Klaudia Piwowska, 2023

Figure 17. Piaseczno, preserved house — original detail of the lintel, c.a. 1949. Photo by Klaudia Piwowska, 2023

Ilustracja 18. Piaseczno, budynek szkoły, proj. Stanisław Płoski, 1945. Fot. Klaudia Piwowska, 2023

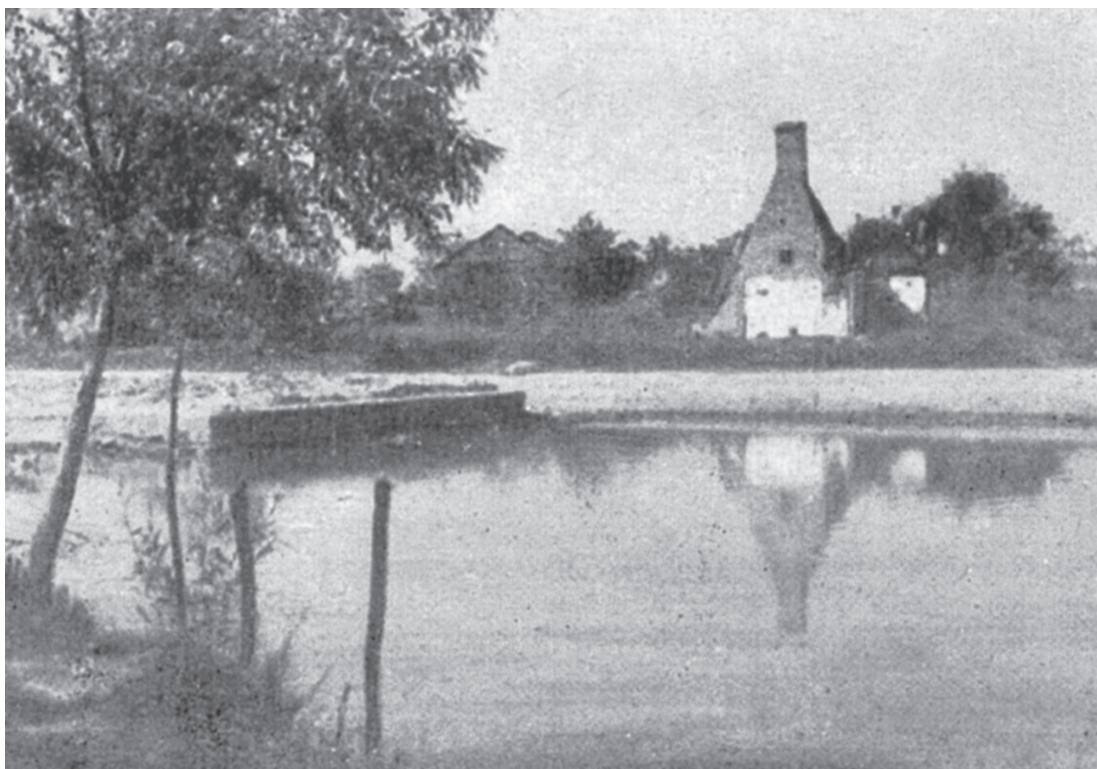
Figure 18. Piaseczno, school building, design by Stanisław Płoski, 1945. Photo by Klaudia Piwowska, 2023

na brak uczniów w 2005 roku zdecydowano się na zamknięcie szkoły i od tej pory budynek stoi pusty i niszczeje. Obok szkoły w sercu wsi znajduje się staw [il. 19A, 19B], a oba te przestrzenne elementy tworzą społeczną część wsi.

Współcześnie Piaseczno, jak większość małych mazowieckich miejscowości charakteryzuje się mnogością rozwiązań budowlanych i architektonicznych, często są to modyfikacje tradycyjnych wzorców domu jednorodzinnego. Obok dawnych zabudowań pojawiają się tzw. kostki mazowieckie czy różnego typu hybrydy architektoniczne. Do starych chat dostawiane są ganki, domy są rozbudowywane i przestają już przypominać swoje dawne oblicze. Nowo powstałe zabudowania, często budowane na fundamentach starych domów mimo różnorodności stylistycznej szanują na ogół dawny układ i architekturę wsi.

STRESZCZENIE

Tuż po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku cały kraj zmagał się z problemami w każdej dziedzinie życia społecznego. Dla architektów najpilniejszym zagadnieniem była odbudowa kraju, w tym również wsi. Powstawały różne koncepcje jak do tego tematu podejść kompleksowo. Jedną z nich była idea wsi doświadczalnej, której twórcą był Stanisław Tworowski. Jego celem było wybranie miejscowości zniszczonej przez wojnę i odbudowa jej w sposób całościowy, w krótkim czasie, z poszanowaniem polskich tradycji, a także z użyciem nowoczesnych materiałów. Jednak najważniejszymi założeniami tego eksperymentu było zdobycie doświadczeń, stworzenie wzorca wsi oraz możliwość implikacji tego typu rozwiązań w całej Polsce. Pomysł ten ziścił się przy wsparciu ówczesnego Ministra Odbudowy w postaci doświadczalnej miejscowości Piaseczno pod Warką. Odbudowa całej wsi była ewenementem w skali kraju, w którym udział wzięli znani polscy architekci, niezajmujący się jednak wcześniej tematyką wiejską. Każdy projektant stworzył indywidualny projekt, który później posłużył jako wytyczna do sporządzenia całościowego planu nowego osiedla. Oprócz architektów do pracy nad odbudową Piaseczna włączono wielu inżynierów, planistów oraz mierniczych, którzy wspólnie stworzyli kompletny projekt wsi wyposażonej w urządzenia komunalne, drogi, zieleni i budynki społeczne. W fazie projektowej eksperymentu ważnym głosem było zdanie mieszkańców, którzy przyczynili się m.in. do wyboru projektu rozplanowania siedlisk. Ambitne plany i założenia zostały zweryfikowane przez trudną sytuację ekonomiczną kraju. Nie wszystkie pomysły doczekały się realizacji, jednak warto zauważyć, że już same projekty stanowią wartość dydaktyczną ze względu na nowatorskie rozwiązania techniczne oraz użycie niekonwencjonalnych materiałów budowlanych, co w dużej mierze wynikało z niedoboru standardowych budulców. Pomysł unifikacji elementów konstrukcyjnych połączono z tradycyjną w wyrazie estetycznym architekturą, mającą wpisywać się w otoczenie sadów i pól. W ocenie, której dokonał Tworowski po dwudziestu latach, plan ten powiódł się i mimo wielu mankamentów i niedociągnięć, wynikających z ograniczonego czasu realizacji założenia oraz problemów finansowych i niedostatku materiałów budowlanych, powstała spójna architektonicznie wieś. Po latach badania nad Piasecznem przeprowadzono również na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej oraz w Instytucie Badań Budownictwa — co spełniało założenie o dydaktycznej funkcji eksperymentów. Po blisko 80 latach od ukończenia prac nad Piasecznem po raz kolejny podjęto badania

II. 19A

Ilustracja 19. A — Piaseczno, widok na staw w trakcie odbudowy, fot. Lutyk, ok. 1947. Wg: S. Tworkowski, *Architektoniczny rezultat Piaseczna*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 44; **B** — Piaseczno, widok na staw. Fot. Klaudia Piwowska, 2023

Figure 19. A — Piaseczno, view of the pond during reconstruction, photo. Lutyk, c.a. 1947. According to: Architectural result of Piaseczno, “Architektura”, 1947 issue 2, p. 44; **B** — Piaseczno, view of the pond. Photo by Klaudia Piwowska, 2023

II. 19B

nad wsią. W wyniku wizji lokalnej autorka sporządziła badanie struktury zabudowy z zaznaczeniem oryginalnych, przebudowanych i nowych zabudowań wraz z opisem zachowanych obiektów oraz analizą rozplanowania osiedla.

Słowa kluczowe: budownictwo wiejskie, budynki inwentarskie, odbudowa wsi, zagospodarowanie przestrzenne wsi, planowanie terenów wiejskich, budownictwo mieszkaniowe, Franciszek Piaścik, Stefan Tworkowski

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

- Ciołek Gerald, *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*, Kraków 1984.
- Cobb N. Henry, *Reconstruction: Poland*, „Task”, 1948, nr 7/8, s. 45.
- Heyman Marcin, *Mieszkanie na wsi i w miasteczku*, Warszawa 1936.
- Jaszczyński Krzysztof, Sołtys Maria, *1947. Barwy ruin. Warszawa i Polska w odbudowie na zdjęciach Henry'ego N. Cobba*, Warszawa 2012.
- Magdziak Marian, *Od chłopskiej chałupy do domu współczesnego rolnika*, Łódź 2018.
- Malisz Bolesław, *Zarys teorii układów osadniczych*, Warszawa 1981.
- Rzymuskowski Andrzej, *Budynki dla zwierząt gospodarczych*, Warszawa 1963.
- Serafin Stanisław, *Architektura i krajobraz wsi*, Warszawa 1947.
- Tłoczek Ignacy, *Miasteczka rolnicze w Wielkopolsce*, Warszawa 1955.
- Tłoczek Ignacy, *Dom mieszkalny na polskiej wsi*, Warszawa 1985.
- Tworkowski Stefan, *Architektura wsi, materiały do dyskusji*, Warszawa 1946.
- Tworkowski Stefan, *O rezultacie architektonicznym Piaseczna*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 44–45.
- Tworkowski Stefan, *Piaseczno. Wieś doświadczalna*, Warszawa 1966.
- Piaścik Franciszek, *Odbudowa i przebudowa wsi (Problematyka)*, Warszawa 1945.
- Piaścik Franciszek, *Zagadnienie systemu osiedleńczego na obszarach wiejskich*, Warszawa 1959.
- Płoski Stanisław, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary*, „Architektura”, 1947, z. 2, s. 42–43.
- Wejchert Kazimierz, *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Warszawa 1947.
- Kłos Juliusz (red.), *Album projektów konkursowych na zagrody chłopskie*, Warszawa 1915.
- Prof. dr hab. inż. arch. Stefan Tworkowski, „*In memoriam Pamięci Architektów Polskich*”, https://www.archimemory.pl/pokaz/stefan_tworkowski,2143 [dostęp: 15.07.2023].

THE PLANNING AND ARCHITECTURAL HISTORY OF PIASECZNO: THE EXPERIMENTAL VILLAGE NEAR WARKA

The Polish countryside, newly built or remodeled, even subject to extremely different economic and social conditions, cannot break away from the natural properties of the terrain where it is being built or had been built. Thus, it cannot and should not divest itself of these through a formulaic, primitive normalization of those regional qualities that being perennial are an important part of national heritage.

From a prefix by Prof. Jan Zachwatowicz to
G. Ciołek's *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*
[Regionalism in rural building in Poland]¹

INTRODUCTION

In July of 1945, barely two months after the conclusion of military operations, a unique venture was started amidst the ruins of the former village of Piaseczno near Warka. Thanks to persuasion on the part of Stefan Tworowski, what was created was a concept for a village–laboratory whose implementation would allow the testing of planning and architectural solutions that subsequently might be copied in other small localities in Poland destroyed by the war. What should be noted is that this task was not a typical one. It entailed not only the rebuilding of a settlement, but also the gaining of experience in the use of new materials and techniques as well as building organization for rural areas.

The project was financed out of public funds. This was made possible by decisions on the part of Michał Kaczorowski, the Minister for Reconstruction. He also set up a team responsible for rural reconstruction and rebuilding.² The initiator of this venture was Stefan Tworowski who at that time served as the head of a department of the Chair of Architectural Design and Composition and later held the Chair of General Design and Landscape Architecture of the Warsaw University of Technology.³ Over the years 1948–1951 he served as director of the Central Office for the Design of Rural Buildings. His interest

¹ G. Ciołek, *Podstawy regionalnego planowania wiejskiego* [The basics of regional rural planning], "Architektura" [Architecture], 1947, vol. 2, p. 46.

² K. Jaszczyński and M. Sołtys, 1947, *Barwy ruin. Warszawa i Polska w odbudowie na zdjęciach Henry'ego N. Cobba* [1947/The Colors of Ruin: The Reconstruction of Warsaw and Poland in the Photographs of Henry N. Cobb], Warsaw, 2012, p. 89.

³ "Prof. Architect Stefan Tworowski, Ph.D., Habil., *In memoriam Pamięci Architektów Polskich*" [In memoriam to the memory of Polish architects], https://www.archimemory.pl/pokaz/stefan_tworowski,2143 [accessed on July 15, 2023].

in rural topics finds confirmation in publications, both books and articles appearing in various periodicals. Tworkowski's approach to rebuilding rural Poland can be described as innovative. For him, the starting point was defining exactly what in the fields of building, architecture, and rural studies is experimentation. In his publication, *Piaseczno. Wieś doświadczalna* [Piaseczno: Experimental village], he wrote: "...let us assume that experimentation in building construction involves trying, under defined, specially created conditions, various types of spatial layouts with the thought of applying the results of these experiments in investment practice."⁴

The architectural concepts behind the reconstruction of Piaseczno were based on earlier work dating from the time of the First World War⁵ as well as the Interwar period.⁶ For the most part, this manner of thinking was theoretical in character and was not implemented in the real world. Of the practical experiments that could potentially serve architects as models or starting points for further reflection, what should be noted are implementations from the second half of the 1930s—what is known as the *Poniatówki*⁷—whose authors approached the design of rural buildings in a comprehensive manner. Undoubtedly significant input into thinking concerning new settlements based on the then current assumptions relating to social–spatial conditions for shaping the plan and architecture of the rural settlement was also contributed by Architect Franciszek Piaścik. His in–depth studies on rural buildings in Poland led to the formulation and development of the concept of three–level rural social ties based on the hamlet, group, and borough. As he himself stressed, the assumptions behind the mentioned concept were intended to improve agrarian relations in Poland. He also developed guidelines for a program for the reconstruction and remodeling of the rural countryside as well as assumptions that without a doubt impacted the characteristics of newly built settlements, including Piaseczno.⁸

There were several program assumptions that influenced the selection of the location of the experiment and, in a later phase, on the shaping of the settlement. The purpose of the experimental settlement was to serve as a “blank slate” facilitating the creation of a completely new picture of the countryside, a place that is not only a good and safe place for its inhabitants to live, but also an example for others. One of the key reasons for concern relating to the concept of a “new settlement” was the matter of architectural forms appropriate for this type of venture. Certain archetypical symbols and forms that were univocally associated with a rural house were already in existence. Thus, it seemed reasonable to maintain these qualities and develop them in a creative manner. The goal of such an eth-

⁴ S. Tworkowski, *Piaseczno. Wieś doświadczalna* [Piaseczno: Experimental village], Warsaw, 1966, p. 15.

⁵ Joint work edited by Janusz Kłos, *Album projektów konkursowych na zagrody chłopskie* [Album of competition designs for peasant farmsteads]. CKO Central Citizen's Committee in Warsaw, 1915.

⁶ M. Heyman, *Mieszkanie na wsi i w miasteczku* [Living in the country and towns], PTH Polish Society of Hygiene, 1936.

⁷ *Poniatówki* — Timber–structure settlements constructed over the years 1935–1937 in the western voivodeships [provinces], at that time Pomerania, Poznań, Tarnów, and Silesia. Their name is derived from Minister Juliusz Poniatowski, one of the authors and executors of the prewar rural reform.

⁸ F. Piaścik, *Odbudowa i przebudowa wsi (Problematyka)* [Reconstruction and remodeling of the rural countryside (Issues)], Warsaw, 1945, pp. 16–23.

nographic approach was not only the maintaining of the specific character of vernacular buildings, but also finding a theoretical basis for its continuation subject to the existing conditions. In addition to the ethnographic current, the one involving technical character as it was linked with the perceived existing needs of the inhabitants as well as new functions and the appropriate for them use of the then modern materials and technical possibilities was important.⁹ Tworkowski also noted that the designs for rural houses that were developed during the First World War bore the characteristics of both those streams. The early concepts strove to utilize traditional building materials and apply floor plans related to the typical layouts of former huts as well as to respect their dimensions and proportions, which defined the aesthetics of the designs. Subsequent ideas tended toward a more technical approach and providing an answer to the changing needs of the rural countryside.

THE REBUILDING OF PIASECZNO

Tworkowski's concept came to life just a few months after the war. Initially, several criteria were defined that should be met by the experimental village. Of these the most important was that the subject of the experiment should be an average village so as to facilitate an ease of implementation of the proposed solutions in most places throughout Poland. The land in the selected settlement should not be initially merged so that its area can be subdivided in line with the concept of the architects. Also of importance was the size of the settlement, its area and population. It should not be large due to the high costs of implementation and technical difficulties involving the transportation of building materials, for example. On the other hand, the village could not be too small. It had to be possible to implement various types of building and technical solutions. Moreover, the experimental locality should be a village completely destroyed during military action. The last criterion was proximity to Warsaw, which facilitated supervision during construction as well as the later performance of research and educational goals.

As a result of an analysis of the above stated assumption and a search for an appropriate village, ultimately Piaseczno near Warka, in the *gmina* [borough] of Konary and the *powiat* [district] of Grójec was selected and a design developed. The work was in line with the concept of Franciszek Piaścik. The development plan encompassed not only the experimental locality, but also the entire borough [fig. 2]. Design work on Piaseczno proceeded in parallel with studies encompassing the borough of Konary, which received a very detailed plan that included the state of destruction of buildings and losses in livestock, a landscape study [fig. 3], and a program for the master development plan.¹⁰ Thanks to studies encompassing the larger area it was possible to perform more in-depth and holistic analyses of the locality subject to the experiment.

Piaseczno met all of the above-mentioned conditions to become the experimental village. Primarily, this was made possible by the complete destruction of the locality by the war.

⁹ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., p. 28.

¹⁰ S. Płoski, *Studia planu zagospodarowania i zabudowy gminy Konary* [Development and building plan study of the borough of Konary], "Architektura" [Architecture], 1947, vol. 2, p. 33.

This allowed the design of the village anew, although not completely *in cruda radice*. Site development elements of the old village that survived consisted of the route connecting Warsaw and Warka, which also delineated the western boundary of prewar Piaseczno, as well as a road perpendicular to it that had been the only street of the settlement. The mentioned route was an important component in favor of selecting this village. Its location 54 km [33.5 mi.] from Warsaw and 4 km [2.5 mi.] from Warka generated the opportunity for accelerating the construction process. One more non-standard element was taken into account that favored the selection of Piaseczno: the commencement of a consolidation process in 1941. This resulted in the development of a classification of land and the preparing of surveys that significantly facilitated further work on consolidation and the design. Soon after the final selection of the location of the experiment, leadership in the reconstruction of the locality was assigned to Stanisław Płoski, where responsibility for the work fell on the SPB Social Construction Enterprise. The area entrusted to this entity encompassed 546 ha [1,350 acres] of which 34 ha [84 acres] were earmarked for orchards, which was an important branch of the local economy, which in its turn impacted the plan regarding both individual farmsteads and the village as a whole. The relatively diversified character of building structures was made up of 53 farmsteads as envisaged by the design. Among these were 14 farmsteads of an area of between 3 and 5 ha [7.4–12.4 acres], 14 farmstead between 5 and 8 ha [12.4–19.8 acres], 19 farmsteads between 8 and 15 ha [19.8–37.1 acres], and six whose areas were greater than 15 ha [37.1 acres]. In addition to these farmsteads, community centers were also envisaged for the settlement. They were to include a four-grade primary school and a social center providing the inhabitants with access to culture and economic functions. Ultimately, due to a lack of funding, only the school building was built. Roads and water and electricity mains were assumed, as was the planting of trees in the community section of the settlement as well as along the road. Unfortunately, some of these plans only reached no farther than the concept stage.

The next phase of work was the design and planning part. Several architects and builders were invited for collaboration in order to create the conceptual sketches of buildings for the village of Piaseczno. However, most of them lacked experience in the design of rural buildings. This was done on purpose. The core for such an operation was a search for fresh ideas, unfettered by tradition, yet ideas that nevertheless fit within the bounds of available resources, both financial and material. Stanisław Bieńkuński, Stanisław Brukalski, Stefan Deubel, Jerzy Hryniewiecki, Tadeusz Iskierka, Kazimierz Marczewski, Jerzy Mokrzyński, Maciej Nowicki, Kazimierz Piechotka, Stefan Putowski, Stanisław Serafin, Jerzy Staniszkis, and Czesław Wielhorski [fig. 4A, 4B, 4C, and 4D] were invited.¹¹ Their task was to draft a plan for the settlement as well as to design a typical residential building with ancillary farm structures. However, this was not a competition. The assumption was the development of something of a survey that would demonstrate the views of architects regarding the architectural solutions for the future settlement in a graphic manner.¹²

¹¹ M. Magdziak, *Od chłopskiej chałupy do domu współczesnego rolnika* [From peasant hut to the house of a modern farmer], Łódź, 2018, p. 131.

¹² S. Płoski, *Konkurs wstępny na projekt zagrody wiejskiej* [Preliminary competition for the design of a farmstead], "Architektura" [Architecture], 1947, vol. 2, pp. 42–43.

The idea behind the rebuilding of the village of Piaseczno faced varied and often contradictory requirements—e.g., reconciling the short timeframe for completion with the well thought out, experimental nature of the project. Striving to resolve the above contradictions, work was launched in the summer of 1945 on developing plans on the basis of existing documentation, survey measurements prepared for the consolidation of land. The subdivision of village land changed significantly with respect to what existed prior to consolidation when on average each farmstead had five or six plots and the ratio of their width to length was 1:50. Following consolidation, on average each farmstead had two plots and the ratio of their width to length was 1:10. The person who in collaboration with Stanisław Serafin bore primary responsibility for the subdivision of arable land was Marian Frelek, a surveyor. In line with principles of proper farm functioning, he endeavored to decrease the distances between the home and field so it would not exceed 1.5 km [0.9 mi.].

While surveyors were involved in the subdivision of new farmsteads, the architects worked on the settlement design. Thanks to its compact building structure it was easy to provide utilities. What is more, such a settlement layout made possible the creation at its focus of a community–culture center to which users would have easy access. It was in July of 1945 that four concepts for the development of the settlement were presented to a large circle of specialists and interested parties [fig. 1]. One of the most important component parts of the development of the village of that time was the road, the previously mentioned route providing access to Warsaw and Warka. There was also the existing pond that, in every variant, was suggested as the center of community and cultural life. In the first variant (I), buildings were laid out in a mostly freeform manner. Several homes were designed west of the discussed road. What was proposed for the village center (on the other side of the road) was a village reminiscent of circular villages. The second variant (II) was similar in part. The difference was that the eastern part of the settlement was laid out like the letter *T*, taking into account the existing traffic routes. The third proposal (III) differed the most from the others. According to that plan only a part of the village was built to the east of the road. It mimicked a horseshoe in its layout, where orchards filled the center. It was the proposal that, thanks to its unusual approach to land management, was met with the greatest enthusiasm during discussions. The reason why it was ultimately rejected was because arable land held by some of the inhabitants was on the opposite side of the street, a road that with time was to develop into a busy tourist artery making impossible easy access to land on the western side. The design that was approved for implementation was the fourth variant (IV). It took into account the preferences of the inhabitants who favored a looser building layout and wanted to be able to service their fields without crossing the road. The width of the farmstead plots following consolidation ranged from 40 to 45 m [131–148 ft.] in the central part of the village and up to 60 m [197 ft.] at its edges. A community–culture center was earmarked for a location in the village center, near the pond. A four–grade school was built there with two classrooms on the ground floor, The second floor was designated for apartments for teachers [fig. 5].¹³ The school design was the work of Stanisław Płoski, who was the construction manager. Next to it was to have been the

¹³ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., pp. 82–83.

mentioned community center as designed by Stanisław Serafin and Maria Krasicka. It consisted of two volumes linked to each other by a roofed-over passage. The larger part was to have housed a day room, kitchen and tearoom, reading room, a room for organizations, shop, baths, a health center, and two guest rooms on the second floor. The second part of the center was intended for a firehouse and bakery. The expanded program for the facility included the development of its environs to include a square for games and a small swimming pool. However, this building was not a high priority need in the village subject to reconstruction. As a consequence it was never built. Also, due to the lack of funds and the short period for construction of the complex, the plan to electrify the whole of the village was never brought to fruition (only the school was equipped with an electricity supply). So too was the case of the fire-emergency reservoirs and new plantings. Only a part of the planned utilities were actually provided. Józef Liebfeld, Eng. drafted designs for waterworks, which included a water source and a water main system supplying access points laid out along the streets. Also built was a new road and the existing ones were modernized. The last item was the greenery design developed by Alina Scholtz for the entire village as well as a detailed plan for the school area and the community center, and a design for tree plantings along roads. Upon completion of the listed plans and designs, the already mentioned SPB Social Construction Enterprise commenced work. Local inhabitants were involved in ancillary work, for small salaries.

RESIDENTIAL AND FARM STRUCTURES

In light of the clash of differing architectural concepts, the most difficult matter in the rebuilding of the village of Piaseczno was the building of the farmsteads. The first of developed concepts championed a tendency to test as large a number of house types as possible. Bearing in mind economic and construction considerations, the second approach may be characterized as striving to restrict possible solutions maintaining architectural and aesthetic cohesiveness for the village. Bearing this in mind, a compromise was developed. It involved the building of different types of farmsteads. However, the differences were not significant, but involved functional layouts and dwelling sizes, where the overall appearance of the buildings remained similar. Several details and architectural treatments were introduced.¹⁴ They were permanent elements in all buildings. In order to facilitate construction a decision was taken to standardize window and door woodwork. Among the mentioned common elements were roofs. They received the same slopes and roofing. The sizes of the houses were also similar, which guaranteed a cohesive scale for the village.

Six house designs were erected plus one additional one referred to as Type GL. Among these, two were developed on the basis of the concepts of architects invited to collaborate (Types 2 and 3). Another three were built on the basis of designs drafted during the German occupation (Types 1, 4, and GL). Two were developed following consultations with inhabitants (Types 5 and 7) [fig. 6–8].¹⁵

¹⁴ S. Tworkowski, *O rezultacie architektonicznym Piaseczna* [On the architectural result in Piaseczno], "Architektura" [Architecture], 1947, book 2, p. 44.

¹⁵ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., p. 87.

Table No. 1

Collation of House Design Types

Type	Quantity	Kitchen [m ² /sq.ft.]	Washroom [m ² /sq.ft.]	Pantry [m ² /sq.ft.]	Hall [m ² /sq.ft.]	Room [m ² /sq.ft.]	Room [m ² /sq.ft.]	Room [m ² /sq.ft.]	Basement [m ² /sq.ft.]	Attic [m ² /sq.ft.]
1	14	14.40/ 155	6.66/ 72	3.06/ 33	5.40/ 58	21.21/ 228	9.80/ 105	—	60.53/ 652	23.52/ 253
2	6	23.97/ 258	6.04/ 65	3.22/ 35	9.87/ 106	18.46/ 199	—	—	61.56/ 663	33.34/ 359
4	4	19.20/ 207	5.22/ 56	3.28/ 35	5.14/ 55	18.00/ 194	10.92/ 118	—	61.56/ 663	13.65/ 147
5	25	18.13/ 195	5.13/ 55	3.99/ 43	8.75/ 92	21.53/ 232	11.90/ 128	—	69.43/ 747	15.78/ 170
6	2	19.20/ 207	6.50/ 70	2.52/ 27	8.25/ 89	19.11/ 206	10.14/ 109	—	72.53/ 781	12.76/ 137
7	3	12.00/ 129	4.14/ 45	2.88/ 31	8.80/ 95	21.00/ 225	16.60/ 179	—	80.22/ 863	16.00/ 172
GL	1	12.71/ 137	12.71/ 137	1.87/ 20	6.18/ 67	17.52/ 189	7.70/ 83	—	49.87/ 537	14.84/ 160

Successive key elements that the settlement designers had to face were the farm buildings. As to livestock buildings, a decision was taken to apply two types: single-aisle without a passage through the building, 5.3 m x 18.5 m [17.4' x 60.7'] in size, and double-aisle with a passage, 7.9 m x 22.9 m [25.9' x 75.1'].

In addition to the mentioned buildings designated for livestock, there were designs for barns [fig. 9] where various spatial-material solutions were also applied. Several structural solutions and roof structure designs were developed for both single- and double-threshing floor barns. Their dimensions were dependent on the size of the farm. Most often they were in the range of 120 m² to 190 m² [1,292–2,045 sq. ft.]. In spite of these differences among building designs, far-reaching unification encompassing the standardization of woodwork and the application of elements of various spans appropriate for various types of structures. Different materials, structural solutions, and textures were used in order to differentiate farm buildings from houses. Barns and livestock buildings were built using masonry frames filled withy boarding. Roofing consisted of building paper or asbestos-cement. Residential buildings were almost always masonry and roofed over using corrugated panels. Special buildings serving the community were of masonry, but stood out visually as they were roofed over with tiles.

Several aesthetic solutions were also used, differentiating the houses. They bore witness to an awareness of old huts, which architects referenced in their thinking. An example of such a solution may be the gable wall, built using boards arranged in geometric patterns, differentiating it from the masonry part of the house. The use various types of hollow bricks stressed and differentiated cornices, corners, and lintels, elements that defined the ultimate architecture of the building.

BUILDING STRUCTURE AND MATERIALS

The scarcity of building materials in the wake of the Second World War as well as the lack of qualified workers forced simplicity in solutions on the architects as well as the use of easily available materials. On the other hand, due to the changing needs in rural living as well as progress in hygiene and fire safety, ideas regarding the application of modern materials that are more resistant to fire and changes in planning that take into account the postulates of hygienists made their appearance. The predicted deficit in timber and bricks resulted in a search for other, substitute building materials. One of the ideas in response to these problems turned out to be the use of sand–lime bricks or rammed earth with straw and materials separated by an isolation layer.¹⁶ What was interesting in terms of advancement in the field of prefabrication was the pursuit by the designers of the settlement of novel, progressive solutions that were, most importantly, easy to replicate and that made construction work more efficient. These innovative solutions included the building of several barns using vibrated concrete [fig. 10],¹⁷ where posts were connected by iron brackets or bolts as well as designs for buildings made of slag concrete that were never built, however.¹⁸

CONSTRUCTION

Preparatory work on construction of the Piaseczno experiment was launched at the beginning of July of 1945. The ambitious plans assumed that reconstruction would be completed by the end of December of that same year. However, the economic and material difficulties that faced the country as a whole caused building work to be delayed. It was not until the autumn of 1947 that the work was finished and even that was of a restricted scope. Houses were only completed up to their shell state, sometimes with only a single finished room that was to serve the inhabitants as a reference. The livestock buildings remained without the furnishings that had been originally planned—i.e. mangers and sewage amenities [fig. 11]. Stefan Tworkowski, in his book, *Piaseczno. Wieś doświadczalna* [Piaseczno: Experimental village] wrote, “These decisions were difficult to avoid in light of the anxious economic situation in the country. Nevertheless, as to the matter of experimentation, they were extremely troublesome and might give cause to have doubts as to the conclusions.”¹⁹

The lack of trained craftsmen was made up for by student work–study programs and training organized by the Ministry of Reconstruction. This help was vital for the execution of the project. At the same time it served the educational function of the experiment as a program assumption of the BPO Reconstruction Projects Bureau for the village of

¹⁶ M. Magdziak, *Od chłopskiej chaty...* [From peasant hut...], op. cit., p. 147.

¹⁷ S. Tworkowski, *O rezultacie...* [On the architectural result...], op. cit., p. 45.

¹⁸ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., pp. 114–119.

¹⁹ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., p. 121.

Piaseczno was the “study of new design and structural materials as well as developing materials for publication.”²⁰ Due to the changes that were taking place in agricultural policy starting with 1948, the village of Piaseczno no longer stirred significant interest and the above goals could not be achieved. The conversion of traditional villages into cooperative villages resulted in the neglecting of research into the experimental settlement in favor of perfecting ideas relating to PGR State Agricultural Holdings and POM State Machinery Centers.

Research into the results of the Piaseczno experiment were not resumed until 1958 by the Chair of Rural Architecture and Planning of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.²¹ It was there that a report was developed. It contained technical–building insights, microclimatic measurements and calculations, and an analysis of the functional fit of the dwelling with the needs and standard of living of the inhabitants. In the year 1963 research on the village of Piaseczno was also commenced by the ZSMW Department for Rural Housing of the IBM Institute for Residential Building Construction. This report was significantly more in–depth than the earlier one performed by the Faculty of Architecture. It included three chapters encompassing the overall characteristics of the village of Piaseczno, the use of dwelling units in selected farmsteads, and appendices in the form of comparative tables. Additionally, an inventory of eighteen farmsteads was performed [fig. 12], which consisted of a site plan drawn to a scale of 1:500, technical measurements of the houses drawn to a scale of 1:50, the layout of furnishings drawn to the scale of 1:50, responses to a questionnaire,²² and photographs.²³

Less than twenty years after commencement of work on the design for the experimental village of Piaseczno, Stefan Tworkowski, in his book *Piaseczno. Wieś doświadczalna* [Piaseczno: Experimental village], provided his own analysis and assessment. In it he confirmed the validity of the thesis put forward by the authors of the village plan regarding its agricultural profile. He also assessed the selected layout for the village, which seemed at that time to be justified and unchanged in its assumptions, positively. The number of agricultural lots increased and their structure was as follows:

Table No. 2

Specification of Land Areas of Agricultural Lots as Developed by Stefan Tworkowski for *Piaseczno. Wieś doświadczalna* [Piaseczno: Experimental village]

up to 2 ha [4.9 acres]	3–5 ha [7.4–12.4 acres]	5–7 ha [12.4–17.2 acres]	7–10 ha [17.2–24.7 acres]	over 10 ha [over 24.7 acres]	Total
7	11	13	27	9	67

²⁰ Ibid., p. 123.²¹ S. Tworkowski, *O rezultacie...* [On the architectural result...], op. cit., p. 45.

²² This questionnaire consisted of nine questions. They pertained to the order in which individual farmsteads were built, whether or not any significant changes in the use of the buildings occurred from the moment of their completion, the technical state of the buildings, improved surfaces, and tree plantings, the functional subdivision of the farmstead, and access to utilities. It was on its basis that several sketches were drawn showing both the construction phases and the structure of occupation.

²³ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., pp. 124–126.

The initial structure of the village was as follows:

Table No. 3

Specification of the Initial Land areas of Agricultural Lots

3–5 ha [7.4–12.4 acres]	5–8 ha [12.4–19.8 acres]	8–15 ha [19.8–37.1 acres]	over 15 ha [over 37.1 acres]	Total
13	27	9	9	67

According to S. Tworowski, the architectural cohesiveness of the buildings was achieved thanks to identical roof slopes and their uniform covering using asbestos–cement corrugated panels. Another means of expression serving the cohesive village–scape was leaving the concrete house walls unfinished with only white joints between the slabs or their complete whitewashing. However, it was already during this period that differences in buildings occurred as a result of the cessation of construction prior to complete finishing of the buildings and modifications introduced by the village inhabitants themselves. S. Tworowski stressed that, “the verification of assumptions by practice is demonstrated in the occurring deformations of spatial layouts and indicates a need to deepen methods for comprehensive forecasting.²⁴ The assumed spatial layout of Piaseczno [...] must be acknowledged as being realistic and in line with the needs of an individual peasant economy, especially with regard to a simultaneous sufficient securing of land for community functions. It is in connection with this that a detailed analysis of farmstead areas [...] with respect to the present state of the village as well as what is known as Variant III²⁵ would be purposeful.”

The nearby town of Warka played a significant role in the functioning of the village. It became an important economic (many people found employment unrelated to agriculture there) and educational (it was the location of primary school upper grades for people who wished to continue their education) center as well as transportation hub (rail). As to the school in Piaseczno, in addition to its basic function, it began to fill community functions. This is important as in the initial phases of planning the idea for its presence was questioned. The state of the village in 1966 pointed to the proper design of utilities. The electrification of Piaseczno overtook typical Polish rural settlements and became an immediate reason behind the mechanization of the farms. The building of waterworks faced a greater degree of mistrust on part of inhabitants. Its construction in line with the basic program lasted up to the year 1963. However, some inhabitants preferred to continue to use their own wells and approached solutions such as a water network with skepticism. The case was the same with respect to tree plantings. Inhabitants expressed concern that this may result in making the land infertile. In spite of this, work in the area of landscape architecture was implemented in line with the plans.

It is also difficult to identify unequivocal statements relating to the assessment of the farmsteads and houses. On the one hand, Tworowski pointed to the correctness of analyses

²⁴ Ibid., p. 128.

²⁵ Ibid., p. 129.

on the functional needs of the inhabitants with respect to the whole of the architectural complex (the relations between farmsteads, fields, and community land) and on the adequate identification of the sizes of individual functions in buildings and farmsteads resulted in the fact that the houses and layouts continued to meet the requirements of both old and new inhabitants even during analysis of the village. However, the author also noted defects in the experiment. Among these the greatest and most basic one was the fact that it was an experimental settlement in and of itself, where houses were planned so as to be built quickly, simultaneously, and almost identically. This was an artificial state. Usually, when a locality undertakes reconstruction in the aftermath of certain losses caused by war or natural disasters it is done spontaneously and in line with individual needs—i.e. only those elements are built or repaired that were destroyed thanks to which the locality evolves by supplementing existing tissue with new. In the case of Piaseczno, the reconstruction of all residential and community buildings took place simultaneously. This is not a typical solution. A successive defect of the design was the question of identification of the needs of inhabitants in terms of farmsteads, where in as much as functions on the scale of the whole settlement were properly noted and designed, in the case of individual farmsteads they proved faulty with respect to the functions and surface area needed by inhabitants. This resulted in the use of rooms in ways other than what architects expected, where lack of storage space resulted in the frequent use of unfinished rooms as storage rooms. The absence of basements as storage space for stocks was also a problem for inhabitants. For this reason, the owners often built basements by themselves. This latter turned out to be a cause of poor conditions on both floors of the house due to faulty construction work, including improper insulation. As to the architectural expression of the buildings, porches were often absent. Again, the inhabitants built their own following completion of the project.²⁶

In addition to the specified design faults that required correction if a similar experiment was to have been copied, S. Tworkowski noted the need for in-depth research into several elements of the experiment. Such analyses would expand on such matters as the impact of family structure on the use of the dwelling. Subsequently, what should be done is to strive to design the floor plan in a manner facilitating changes in its layout as well as the interpenetration of farm and dwelling functions. The successive step would be to consider how all rooms could be heated so the house can be used in whole the whole year round. This last matter relating to heating buildings was not completely bypassed in the planning phase. By 1948, in order to increase thermal comfort, materials used in erecting the buildings were coordinated with the IBB Institute for Building Research. Unfortunately, this contact was broken off and over the course of construction the number of finished building was limited for economic reasons. This resulted in significant changes to thermal parameters with respect to design values. This fact was the source of difficulties in the final assessment of the results of the experiments, where one of the key factors subject to analysis was to have considered thermal aspects. It was the Chair of Rural Architecture and

²⁶ It was in the design phase that an equally unconventional idea with respect to rural conditions was implemented: the second entrance into the house on the garden side. This was intended as something to facilitate circulation in the building.

Planning of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology that collected the most data as a part of its research from the year 1958.²⁷ However, this was performed in a manner that was not comprehensive as only five buildings were studied, where only one was studied in detail. The results of this study were not optimistic as they indicated a fall in the heat transfer coefficient caused by the improper structure of the multi-layer partitions²⁸ that, in its turn resulted in dampness.

Thermal studies were among the most important. They were performed upon completion of construction work. However, analysis of the experiment encompassed more elements. Evaluation of the village of Piaseczno was two-phased. On the one hand, the architectural aspect was important, as was its comparison with design assumption in combination with an assessment of the aesthetics of the buildings as well as that of the settlement as a whole. On the other hand, the opinions of the inhabitants were analyzed, whether in their view the buildings performed their tasks in terms of function as well as durability of their individual elements and the buildings as a whole. During the consultation phase great weight was assigned to the views of the farmers. However, in the end most of their requests were ignored and the buildings were constructed in the form in which they were designed.²⁹ Often, the ideas of the inhabitants could have been reconciled with the vision of the designers, but required longer studies and analyses. As a result of the rush that hovered over the entire experiment, there was no time.

In addition to the above aspects, aesthetics were also taken into account in the analyses. The designers' premise that was behind the concept for the entire reconstruction of Piaseczno was based on seeing the settlement as a typical village whose distinctness can be seen in the use of modern materials and adaptation to new functions and needs. The settlement was meant to be something of a compromise between tradition and modernity, where the balanced architecture with its cohesive expression was to fit in with the undulating terrain and winding roads. That is what happened according to S. Tworkowski. The settlement's architectural expression came to be much more conservative than would have been expected from architects who were not representatives of a traditional approach to building. In spite of this it should be noted that the goal—reconstructing Piaseczno as a spatially and architecturally cohesive whole—was certainly achieved.

An article by Stefan Tworkowski, *O rezultacie architektonicznym Piaseczna* [On the architectural result in Piaseczno], appeared on the pages of "Architectura" [Architecture] magazine in 1947. In it he described the above experiment. He also evaluated it with a certain dose of skepticism. He stressed that it was an experiment doomed to imperfection from the beginning because of the deadline for construction as well as the economic situation. He also stressed that the rebuilding of the village was a continuous work that should

²⁷ S. Tworkowski, *Piaseczno...*, op. cit., p. 121.

²⁸ The design assumed thermal insulation on the interior side of the wall.

²⁹ This was the case with respect to a desire for a change in roof slope or a higher knee wall in order to improve the usability of the attics, placement of the buildings so their fronts face the roads, and increasing the height of rooms are examples.

be conducted patiently from year to year, where only after the elapse of many years can the results be evaluated.

However there can be no doubt that Piaseczno as an experimental village was a sensation on a world scale. Henry Cobb, in the description of his visit to Poland in 1947 in "Task", an English magazine, mentioned Piaseczno. According to him it was a valuable example for a Poland under reconstruction.³⁰

PIASECZNO VILLAGE TODAY

Looking at the present plan of the settlement of Piaseczno there can be no doubt that what one is looking at is the same village that was designed just after the war. In practice, the composition of the settlement does not differ from that proposed by the architects in 1945. The H-shaped layout and the concentrating of the local community around the pond meet the needs of inhabitants. There is a clear subdivision of the village into the part east of the Warsaw–Warka route and the western part, traditionally referred to by the inhabitants as the "old village", the area of the former, prewar locality that, in practice, was completely destroyed. The compact building tissue has not dispersed over several decades and the farmsteads in the layout look exactly as they did in the 1945 plans, where long and narrow lots were designed. The inhabitants on the edges of the locality have acreages with a width of 60 m [197 ft.],³¹ those on the edges of what is referred to as the old village have a 50 m [164 ft.] width, while all lots between them are narrower with a width of 40 m [131 ft.]. Regardless of the size of the farmstead, layouts were designed in a similar manner, houses were located close to the street and farm buildings were behind them, most often taking on a U-shaped layout. As we now know, this plan has remained unchanged. This is justified by the fact that Piaseczno continues to be a village with an agricultural profile. Furthermore, the long strips of farmer's land, designated for agricultural use or orchards found behind the farmstead will continue to be one of the main sources of income for the inhabitants of Piaseczno.

In as much as the plan of this locality has survived to this day [fig. 13] in essentially unchanged form, the architecture of the buildings fails to show many traces of the postwar ideas of the architects. There are only four complete farmsteads and several houses and farm buildings. They make it possible to learn a great deal about the thinking of the designers, about their approach to detail³² as well as about building construction methods. An original house [Piaseczno no. 15, fig. 14] may serve as an example of unique solutions. There, a structural frame was built of hollow brick filled using brick, while the gable walls were timber. The farmstead that is the site of this building is also interesting due to the

³⁰ H.N. Cobb, *Reconstruction: Poland*, "Task", 1948, no. 7/8, p. 45.

³¹ In this case, the differences in lot size were the results of the resettlement of a part of the population to what is known as the "new village". They were compensated by a larger property.

³² The detail of the huts in Piaseczno was not as decorative as the original source models found in rural prewar Poland. They were simplified and transferred onto new material. However, even the emphasis on elements such the gables and lintels alone point to an understanding of the structure and aesthetic of both earlier huts and those of that day.

unique planning of the buildings. The roof of the house and farm buildings is connected. Its preservation is particularly valuable as it was built as one of two such solutions in Piaseczno [fig. 15].³³

A successive example is the houses built completely of hollow brick. In their case, in spite of the modest budget, great care can be seen in the detail of the window lintels and cornices [fig. 16 and 17]. Some of the houses were renovated, plastered, or remodeled by the adding of porches, for example. The farm buildings required fewer changes as they were originally built using hollow brick frames filled using wood. Their sloping roofs were customarily covered using asbestos–cement roofing so as to blend into the rural countryside and do not differ as compared with other Polish villages.

An important witness to the history of Piaseczno is undoubtedly the school built in line with the design of Stanisław Płoski [fig. 18]. It was designated for grades 1–4. To continue their education, pupils attended the school in nearby Warka. Due to a lack of pupils in 2005, the decision was taken to close the school and from that moment the school is falling into ruin. Next to the school, in the heart of the village, is the pond [fig. 19A and 19B]. Both these spatial elements make up the community part of the village.

Today's Piaseczno, like most small Mazovian localities, is characterized by a multitude of building and architectural solutions, often modifications of traditional single–family house models. In addition to the old buildings, “Mazovian cubes” as well as various architectural hybrids have made their appearance. The old huts have added porches, the houses are subject to expansion and cease being reminiscent of their old versions. New buildings are being built. They are often erected on the foundations of the old house and so, in spite of the stylistic variety, respect the old layout and architecture of the village.

SUMMARY

Immediately following the conclusion of military operations in 1945, the whole of the country grappled with problems involving just about every aspect of social life. In the case of architects, the most pressing matter was the rebuilding of the country, including rural areas. Various ideas emerged as to how to approach this problem in a comprehensive manner. One of them was the concept of an *experimental village*. Its author was Stanisław Tworowski. His premise assumed the selection of a location destroyed by the war and its complete rebuilding over a short period of time, respecting Polish tradition as well as using modern materials. However, the most important assumption of this experiment was the amassing of experience and the creation of a model village with the potential for implementing it as a solution throughout the whole of Poland. This idea came to fruition with the support of the then Ministry of Reconstruction in the form of the experimental location of Piaseczno near Warka. The reconstruction of an entire village was thoroughly

³³ The discussed farmstead is an important example not only because it has been almost completely preserved in unchanged form from the time of its construction, but also because it is one of the few examples encompassed by the inventory commissioned by the Chair of Polish Architecture of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

unique on a national scale. Well-known Polish architects, albeit architects previously not involved in rural subject matter, took part. Each designer developed an individual design that later served as a guide for the development of an all-encompassing plan for the new settlement. In addition to architects working on the reconstruction of Piaseczno, several engineers, planners, and surveyors were also brought in. Together, they created a complete design for the village, including the provision of municipal facilities, roads, vegetation, and community buildings. The views of the inhabitants were important in the design phase of the experiment. Among other things, they played a role in selecting the design for the planned settlement. The ambitious plans and assumption were verified by the difficult economic situation of the country. Not all ideas were implemented. However, worth nothing is the fact that just the designs themselves are of educational value due to their novel technical solutions and the use of unconventional building materials. This, to a great extent, was the result of the unattainability of standard construction materials. The idea was to unify structural elements in combination with a traditional architectural aesthetic that fit in with surroundings made up of fields and orchards. Having made an assessment of the plan after twenty years, Tworkowski decided that it was a success in spite of many flaws and shortcomings stemming from the rapid execution of the complex as well as financial difficulties and an insufficiency of building materials. What was created was an architecturally cohesive village. Years of research on Piaseczno, including by the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology and the IBB Institute for Building Research, served to meet the educational functions of the experiment. After nearly eighty years as of completion of work on Piaseczno, research was again carried out on the village. Thanks to a visit to the site, the author conducted a study of the built structures, identifying the original, remodeled, and new buildings, inclusive of a description of the surviving buildings as well as an analysis of the layout of the settlement.

Key words: rural construction, livestock buildings, village reconstruction, rural spatial development, residential building construction, Franciszek Piaścik, Stefan Tworkowski.

Ilustracja 20 — Piaseczno, widok na staw. Fot. Klaudia Piwowska, 2023.

Figure 20 — Piaseczno, view of the pond. Photo by Klaudia Piwowska, 2023.